

30659

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KONJONKTÜR ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KURTAR TANYILMAZ

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 20 Ocak 1994

Tezin Savunulduğu Tarihi : 09 Şubat 1994

Tez Danışmanı : Doç. Ertuğrul TOKDEMİR

Diğer Jüri üyeleri : Doç. Nurhan YENTÜRK
Doç. Lerzan ÖZKALE

OCAK 1994

1 - ÖNSÖZ

Konjonktür analizi, iktisadi yapının gelişimi ve değişimi ile yakından ilişkili bir konu olduğundan, bu iktisadi yapıyı oluşturan birimler (devlet, işletmeler, geniş halk kitleleri) açısından da oldukça önem taşımaktadır. "Ekonomik durum" üzerine üzerine bir "ön-bilgi" sahibi olmak Konjonktür Analizinin temel amacıdır. Bu doğrultuda devlet bir koordinasyon ve düzenleme örgütü olarak iktisadi politikalarla ekonomiyi yönlendirirken, işletmeler stratejik planlarla pazar koşullarına uyum sağlamaya çalışırken ve çalışan kesimler değişen iş bulma koşulları hakkında bilgilenirken konjonktür analizinden faydalanabilmektedirler. Bu anlamda konu güncelliğini olanca yoğunluğuyla korumaktadır.

Bu konuyu ekonomik yapıdaki değişimin nasıl kavranabileceği, değişime yol açan değişkenlerin ve bunların arasındaki ilişkilerin nasıl çözümleneceği üzerine araştırma yapmak isteğiyle seçtim.

Sözkonusu çalışmada bir yandan bende emeği olan herkese, diğer yandan da özellikle araştırma boyunca benden yardım ve katkılarını esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. Ertuğrul Tokdemir'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER	
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 2. KONJONKTÜR'ÜN GÖRÜNÜŞÜ: AMPİRİK BULGULAR	3
2.1. Konjonktür Kavramı ve Tanımı	3
2.2. Konjonktürel Dalgalanmaların Gözlemlenmesi	6
2.3. Konjonktürel Dalganın Evreleri ve Aşamaları	11
2.4. Önemli İktisadi Değişkenlerin Çevrimsel Hareket İçindeki Davranış Kalıpları	13
BÖLÜM 3. ÇÖZÜMLEME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	20
3.1. Nicel Yöntemler	21
3.1.1. Girdi-Çıktı Tabloları ve Sosyal Hesaplar Matrisi	21
3.1.2. Ekonometrik Modeller	21
3.1.3. Göstergeler	21
3.1.4. Zaman Serisi Analizi	25
3.2. Nitel Yöntemler	26
BÖLÜM 4. KONJONKTÜR TEORİLERİ	28
4.1. Tarihsel Gelişimleri ve Ayrım Noktalarıyla Konjonktür Teorileri	28
4.2. Bir Sentez Yaklaşımı	33
SONUÇLAR	48
KAYNAKLAR	50
EKLER	52
ÖZGEÇMİŞ	54

KONJONKTÜR ANALİZİ

Bu çalışmada konjonktürel dalgalanmaların çözümlenmesi sorunu ele alınmaktadır. Kapitalist iktisadi sistemin ayrılmaz bir parçası olan iktisadi dalgalanmalar içinde 3-7 yıl süren konjonktürel dalgalanmalar üç aşamada incelenmektedir. Öncelikle konuyla ilgili temel kavramlar tanımlanmakta ve ampirik bulgulara dayanarak önemli iktisadi değişkenlerin çevrimsel süreç boyunca davranışları ortaya konulmaktadır. İkinci aşamada genel hatlarıyla çözümleme için hangi tekniklerin kullanıldığına değinilmektedir. Son bölümde ise bir yandan mevcut konjonktür teorileri tarihsel gelişimleri ve ayırım noktaları dikkate alınarak karşılaştırılmakta, diğer yandan ampirik bulgular ve teorik bilgiler ışığında konjonktürel dalgalanmaların çözümlenmesine değişik bir yaklaşım denenmektedir. Bu yaklaşımın temelinde konjonktürel dalgalanmaların anlaşılmasında bunların arka planında yer alan uzun dalgaların ve özgün koşullarının dikkate alınması gerektiği görüşü bulunmaktadır. Sermaye verimliliğindeki uzun dönemli gelişmelere paralel olarak uzun dalganın yükseliş evresinde konjonktürel dalgalanmaları, gelir bölüşümü ile üretim süreci arasındaki ilişkiler belirlemekte iken, alçalış evresinde aynı belirleyici unsurlara özellikle faiz oranlarının yatırım kârlılığına göre gelişimi de özgün bir faktör olarak eklenmektedir.

ANALYSIS OF BUSINESS CYCLES

Business cycles, one of the interesting themes of economic analysis has been touched in this thesis. The main intention of the author is to understand the "nature" of Business Cycles and to reveal the facts which lay behind them. Accordingly, the theme has been studied in three parts, The first part deals with the cyclical phenomena, the second part with "technical tools" to analyse it and the third part with the theories in historical perspective and also an alternative synthesis attempt. In the light of these three stages conclusions are drawn in the last section.

First of all, it should be mentioned that business cycles are common to all industrialised countries and a characteristic of the capitalist economic development. After they have been observed since the nineteenth century, the interest they gained displayed also a wave-like movement. Contrary to the post-war period where the business cycles were nearly discussed as "obsolete", we are confronted in seventies with a huge literature of them. Though the subject comes into contact with other economic research areas like growth, economic policies, long waves etc., much is left out on purpose in order to concentrate on the "origins" of Business Cycles.

The questions, the author sees himself confronted are:

1) How could be a cyclical phenomena described and could be observed?

2) How could be a theoretical model constructed, which depends on realistically assumptions and relationships and which are explanatory enough?

3.) Which economic variables are the determinants of these relationships.?

It has become customary to define business cycle phenomena as repeated deviations of output from some trend and the

relative behaviour of other aggregate time series. This trend displays the growth path of the economic development whereas the deviations from it refer to the existence of business cycles. If the time series of economic variables are observed, it is assumed that they are a function of four elements: Trend, Cyclical fluctuations, Seasonal fluctuations, and irregular movements. In order to distinguish business cycles from other components, first the series has to be seasonally adjusted and then de trended, so that the cyclical behaviour of the aggregate displays himself.

Business Cycles should also be distinguished from other economic fluctuations. When all the described fluctuations are considered in connection with the length of different investment components and the technical innovations, it can be noticed that besides Business Cycles there are Construction Cycles, lasting 15-20 years and the so called "Long Waves" lasting 50-60 years. According to author's view, it is very important in the analysis of business cycles to take reflections and interactions into account which occur between Business Cycles and the Long Waves.

There are two phases and in both phase there are several stages which embody a cyclical fluctuation. These phases are called upswing and downswing phases and the well-known stages of them are recovery and boom in an upswing phase and recession and depression in a downswing phase.

After these basic concepts have been enlightened cyclical behaviours of some important economic aggregates have to be taken into consideration.

The so called "stylised facts" are based mainly on a theoretical statistical analysis to find out broad regularities of the cyclical properties of key aggregate time series. These aggregates include output and its components, inputs to production and nominal variables. Through an statistical analysis of them (using standard deviations and correlation) it gives an information both an whether the series displays a phase shift (leading, coincident, lagging) relative to the overall business cycle.

The results of these inquiries give a "starting point" to build on causal relationships. There are very critical viewpoints in the relevant literature especially on this kind of methodology which is also named as "Measurement without Theory". According to the author's view they should be used for constructing or restructuring theories, but not instead of them. The empirical findings should be placed in

to an theoretical framework. And this framework should consist of key economic variables and relationships between them, and should also be based upon the priorities of the reasons which are pre-defined by the theorist.

Following the above comments, the present Business Cycle theories are discussed in a comprehensive way considering their historical background and their differing approaches to the causes of the subject. In a historical perspective there are Classical School, Marxist School, Keynesian School and Neo-classical School with their eminent authors like Ricardo, Smith, Marx, Keynes, Shumpeter, Hayek, Aftalion, etc. These authors and their theories differ themselves by answering the question: Can Business Cycles be explained by endogenous factors or by exogenous factors? According to their answers, some theorists put their view on the "external" factors like demographically developments and weather conditions whereas some others mean that business cycles are an accidental fact which can be considered as not important in the long term. On the other side according to some theorists the "internal" factors of the existing economic structures cause the business cycles and lead to over investment or under-consumption. Which factors -real or monetary- play the first role -is also a question that are differently answered by these theorists.

Finally the need for a realistic synthesis of Business Cycle theories is recognised and therefore attempted. This approach is based on some assumptions:

- Business Cycles are an expression of macroeconomic disequilibrium in accordance with the functioning of the economic structure. Therefore their explanations and causes should be made depending upon the internal and real factors of this structure.

- As mentioned before the interaction between Long waves and Business Cycles should be highlighted in order to understand varying characteristics of Business Cycles across time.

- The production processes between investment goods producing industries and consumption goods producing industries have to be considered in relation to the development of income distribution.

Based on these assumptions the first step is to interpret some findings about the key economic variable GNP (Gross National Product) assumed as the best representative of economic activity and its components. If the development of time series of these components are observed, it is to

be found out that private consumption, government expenditures and net exports are nearly as volatile as Gross National Product, whereas total investment component displays three or four times more volatility than GNP.

According to these observations of total investment and its components (inventory investments, business fixed investments, governmental investments, building investments) are focused. Among these the most volatile component is business fixed investment. The conclusion was the following: If the assumption that the investment component of the GNP is the most volatile one and therefore should be taken into account is right, then the causes of Business Cycles should be searched in the determinant of this component, especially in business fixed investments.

The determinant of business fixed investment are studied under some criterion. The objectives which motivate capital owners to invest are taken into account under two criterion: One of them is the capacity component and the other one is machinery equipment component. According to these criterion the investments are determined sequential to their priorities:

- Movements in profitability
- Demand developments
- Price-wage-cost relationships
- Developments of interest rates.

As the last step in the light of discussed theories and evidence, it has been attempted to explain the development of Business Cycle since post-war period till now. The main economic variables on which it has been concentrated are GNP, profit-ratio, investment-ratio, consumption ratio, wage ratio, labour productivity and capital productivity.

Business Cycles during this time have occurred in the background of a long growth-wave which consists of an ascending phase between 1950-1970 and of a descending phase from 1970 until now.

The main determinant of business cycles in the ascending phase which can be described as a period with low unemployment rates and high growth rates, seems to be the lagging behaviour of growth of wage income and consumption relative to the growth of investment as a consequence of income distribution.

But in the descending phase, decreasing development of capital productivity has been observed. There are many reasons which led to the decrease of capital productivity. The main determinant of this changing influences are based upon the technological constraints in the long term.

According to these influences interest rates became higher than the investment profitability which also played a very important role by transition from boom to recession. After this attempt of an synthesis has been made to explain the nature and the determinants of Business cycles some following points should be noticed.

The political developments, fluctuations of oil prices and some other raw materials can also influence a Business cycle. Monetary, financial and expectational developments are also influential factors. But all these factors have only one thing in common about this problem. They can at least determine the length and the degree of a Business cycle, but they can not cause them. The causes of it should be searched in the interaction between variables of real economic structure.

Another critical point is that the authors of Business cycle theories after seventies are mainly concerned with theoretical possibilities rather than with explanations what actually happens. There is in general little regard for how the pieces fit each other or the real world. Therefore according to the authors view three analyses should come into contact in order to make realistic observations and explanations of Business cycles. These are the economic analyses, the historical analysis and the statistical analysis. After these research areas have been combined, it could be possible to find out how the pieces fit each other. A really satisfactory theory therefore, should explain how Business cycles are generated by the internal mechanism of an economy exposed to the impact of a great many potentially relevant external events.

The last important point is that for future theoretical works Business cycles without separating them from long growth waves, should be researched concerning the reflections and interactions of them with long waves. Only after this problem has been explained the repeating and changing features of Business cycles across time, could become obvious.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

"Geminin burnu, içindeki yolcuların gidecekleri yönü gösterir ilkin, geminin önünü değil."
(Ö. Asaf, Yuvarlağın Köşeleri)

Konjonktür analizi 70'li yıllardan itibaren ekonomik araştırmalarda tekrar ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda geniş bir konjonktür çevrimleri yazını göze çarpmaktadır. Bu artan ilgiye rağmen, kavram karmaşıklığı, teorik açıklamalarda anlaşmazlık ve belli bir teorik çerçeveden yoksun olarak sadece ampirik verilerle olguyu kavramaya çalışmak, son dönem araştırmaların bir çoğundaki ortak özellik olarak saptanabilir.

Konu, kapsadığı alan bakımından oldukça geniş olduğu için, incelerken alan üzerinde daha seçici olmak durumunda kalındı. Bu doğrultuda konjonktür analizinin ve içerdiği kavramların, bunların arka planındaki uzun dalga ve kriz teorilerinden bağımsız olarak ele alınıp, özümlemeyeceği düşüncesinde olmakla beraber, konunun sınırlandırılması gereğiyle kısa dönem çevrim analizi ve bunun teorisi üzerinde yoğunlaşıldı. Ayrıca konjonktür politikaları ve çevrim ölçme teknikleri de kapsam dışı bırakıldı. Bu şekliyle amaç, daha çok konjonktürel dalgalanmaların doğasını" anlamaya yöneliktir.

Konunun işlenmesi bir anlamda şu sorulara cevap arama niteliğindedir:

- 1- Konjonktürel dalgalanmalar iktisadi yapı veya sistemin hareketi içinde kendilerini nasıl göstermektedirler, özellikleri nelerdir?
- 2- a) Konjonktürel dalgalanmalara dair gerçekçi ve tutarlı, neden-sonuç ilişkilerine dayalı bir açıklayıcı varsayımlar kümesi, yani teori nasıl oluşturulabilir?
b) Böyle bir teoride hangi ekonomik değişkenler belirleyicidir ve bunların arasında ne gibi ilişkiler vardır?

3- Sözkonusu ekonomik değişkenlerin ve aralarındaki ilişkinin gelişimi nasıl gözlenebilir, hangi araçlarla izlenebilir?

Yukarıdaki sorulara cevap arama sürecinde konu üç ana bölümde incelenmeye çalışıldı. Birinci bölümde bir yandan sayısal veri, gözlem ve grafiklere dayanarak olgunun nasıl "göründüğü" ile ilgilenildi. Diğer taraftan bulguların kavramlaştırılmasına ve kavramlar arasındaki ilişkilerin ortaya konmasına çalışıldı. İkinci bölümde konjonktürel dalgalanmaları inceleyebilmek için gerekli "teknikler" üzerinde -çok genel hatlarıyla- duruldu. Üçüncü bölümde hem tarihi gelişimleriyle hem de kendi aralarındaki benzer ve farklı yönleriyle mevcut konjonktür teorileri karşılaştırmalı olarak ele alındı. Son olarak bulguların sentezi niteliğinde olan bir yaklaşımla daha çok olgunun kaynağına inerek, bir dalgadan diğerine sürekli tekrarlanan, esas belirleyici değişken ve faktörler saptanmaya çalışılırken, belli bir dalgayı diğerinden ayrı kılan özgül faktörlerin neler olabileceği üzerinde de duruldu. Sözkonusu araştırma, bu şekliyle "ekonomi gemisinin burnu" nun nereye dönük olduğunu kavramak için yazılmış bir deneme olarak da görülebilir.

BÖLÜM 2

KONJONKTÜR'ÜN "GÖRÜNÜŞ"Ü : AMPİRİK BULGULAR

"Görüncele

olmak ...

Düşünmek

görünmeyenle".

F.H. DAĞLARCA

2.1. KONJONKTÜR KAVRAMI VE TANIMI

Konjonktür kelimesi günümüzde, "ekonominin belli bir andaki durumunu" çağrıştırmaktadır. Kelimenin kökeni ise oldukça eski olup, astroloji terminolojisinde kullanılmıştır. Latince "conjuctura" (=Belirli etkenler bütünü sonucunu olan durum, koşulların biraraya gelişi) fiilinden türetilmiştir ve 17. yüzyıldan itibaren "olguların durumu" anlamında kullanılmıştır. 18. yüzyılda tüccar diline yerleşen konjonktür kavramı, 19. yüzyıldan sonra iktisadi çevrimlerdeki özgün anlamına kavuşmuştur. (Zinn, 1976 : 11)

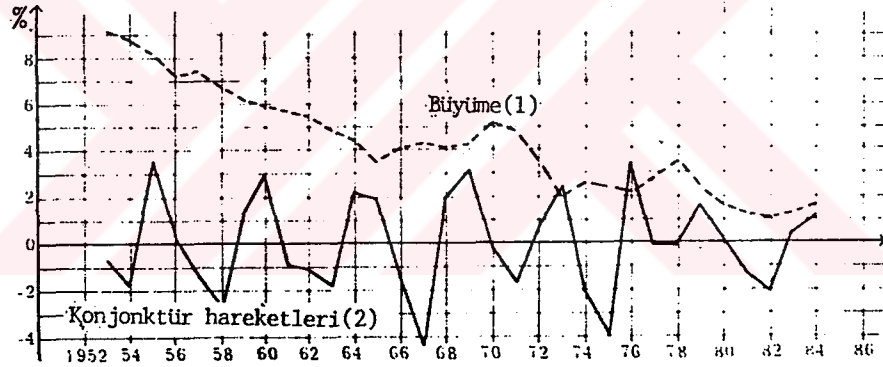
Doğabilimlerinde maddenin dalgalanmasına benzer şekilde iktisadi yapı da düz bir çizgi üzerinde değil, bir zaman dilimi içinde belli alçalış ve yükselişlerle nitelendirilebilecek bir "çevrim" şeklinde hareket etmektedir. Burada kastedilen "-çevrim" kelimesinin çağrıştıırabileceği üzere- mekanik, sürekli aynı şekilde yinelenen bir dalgalanma değil, farklı iktisadi değişkenlerin yol açtığı, dolayısıyla şiddeti ve uzunluğunun da farklı olabileceği bir dalgalanmadır. Bu nedenle konjonktür çevrimleri yerine, "Konjonktürel dalgalanmalar" kavramı tezin ilerleyen bölümlerinde kullanılmak üzere tercih edilmiştir. (Rosier, 1990 : 22-23)

Konjonktürel dalgalanmalar, belirli bir iktisadi değişkenin (üretim, istihdam, gelir...) mutlak düzeylerindeki dalgalanmalarla olabileceği gibi, son yıllarda gözlemlendiği gibi ortalamadan (trend) sapmalarla da tanımlanmaktadır.

Konjonktürel dalgalanmalarla ilgili kavramlar ve tanımlama soruları ise yazın incelendiğinde şu noktalar göze çarpmaktadır:

1 - Kavram ve tanımlarda farklılık, uyumsuzluk ve karışıklık: Örneğin İngilizce'de aynı anlama gelmek üzere, "bussines cycles" (konjonktür çevrimleri), "economic fluctuations" (iktisadi dalgalanmalar), "trade cycles" (ticaret çevrimleri) gibi benzer kavramlar kullanılmaktadır.

Bunun yanı sıra son yıllarda konuyla ilgili yazında "büyüme çevrimleri" (growth cycles) kavramı sıkça geçmektedir. Özellikle 50'li yıllardan itibaren üretim dalgalanmalarında mutlak alçalış ve yükselişlere pek rastlanmaması, sözkonusu kavramın kullanılmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle büyüme oranlarının artı değer aldığı dalgalanmalar "büyüme çevrimleri" (growth cycles) olarak tanımlanmakta ve eksi büyüme oranlarıyla pek karşılaşılmayacağı varsayılmaktadır. Büyüme ve konjonktürel dalgalanmaların ayrıştırılmasıyla ilgili şekil aşağıda verilmiştir.

(1) Reel GSMH'nin büyüme oranlarının beş yıllık hareketli ortalamaları

(2) Reel GSMH'nin büyüme oranlarının beş yıllık hareketli ortalamalarından sapmalar

Şekil 2-1 : Almanya'da GSMH'nin gelişiminde büyüme ve konjonktürel dalgalanma ayrımı (Stobbe, 1987:101)

2 - Konjonktürel dalgalanmaların diğer iktisadi dalgalanmalardan ayrıştırılması sorunları :

Değişik yazarlar iktisadi dalgalanmaları değişik dönemlere ayırarak incelemektedir. Genellikle kısa dönem, orta dönem ve uzun dönem ayırımına tabi tutulan dalgalanmaların, bu dönemler içindeki süreleri de yazarlarca farklı olarak tanımlanmaktadır.

Geniş anlamda iktisadi dalgalanmalar, süreleri itibariyle yazında genel kabul görmüş olan şöylesi bir ayrıma tabi tutulabilir. (AKGÜR, 1989:75)

1. Kısa dönemli çevrim (bussines cycle) ve Kitchin çevrimleri. Bunların süresi toplam 3-7 yıl arasındadır.

2. orta dönemli çevrim (investment cycle) veya Juglar çevrimleri. Bu tür dalgalanmalar da toplam 8-10 yıl sürmektedir.

3. İnşaat, bina yatırımı çevrimi (construction cycle) veya Kuznets çevrimi. Bu çevrim toplam 15-20 yıl sürmektedir.

4. Uzun dönemli çevrim (Long waves) veya Kondratieff çevrimi. Bu tür çevrimin süresi 50-60 yıl arasındadır.

Bu dört tür iktisadi dalgalanma arasındaki ilişkiler yakından incelendiğinde bunları dönemsel olarak ayrıştırmaya yol açan ortak değişkenin yatırım, bunun bileşenleri ve buna bağlı teknolojik gelişme süreçleri olduğu görülebilir. Eğer fiziki yatırımlar, stok yatırımları, makina ve teçhizat yatırımları ile inşaat yatırımları olarak ayrılırsa ve yatırımların herbirinin gerçekleşeceği süre hesaba katılırsa, bunların ilk üç sırada yer alan iktisadi dalgalanma sürelerine tekabül ettiği açıkça görülebilir.

Yatırımların gerçekleşme süreleri zamanla değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin orta dönemli çevrimler olarak nitelendirilen Juglar çevrimleri günümüzde daha kısa süreler (5-7 yıl) almaktadır. Dolayısıyla iktisadi dalgalanmalar "ne biçimleri ne de süreleri açısından özdeş olmadıklarından" (Rosier,1991:23) kesin bir dönemselleştirmeden sözedebilmek mümkün değildir. Bununla birlikte son yıllarda yapılan gözlemler ışığında konjonktürel dalgalanmaların genellikle 3-5 yıl arasında sürdüğü söylenebilir.

İktisadi dalgalanmaların dördüncü türü olan uzun dalgalar ise Rus iktisatçısı Kondratieff'in çalışmalarından esinlenerek geliştirilmiş olup, günümüzde oldukça önemli bir tartışma konusu olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Uzun dalgalar kuramı, genel eğilimdeki (trend) değişimleri gözönüne almakta ve 50-60 yıllık bir uzun dönemin analizini yapmaya çalışmaktadır. Uzun dalgalar kuramının konjonktürel dalgalanmalarla ilişkili önemli bulgularından biri şudur:

Uzun dalgaların yükseliş evrelerindeki konjonktürel dalgalanmalar, alçalış evrelerine göre daha seyrek ve daha az şiddetlidir. Ancak uzun dalganın alçalış evresinde konjonktürel dalgalanmalar hem daha sık hem de daha şiddetlidir. (Mandel, 1989 : 27) Dünya ekonomisi uzun dalgalar kuramı ışığında ele alındığında yaklaşık olarak 1950-1970 dönemi refah veya yükseliş devresi, 1970'ten günümüze kadarki dönemde bunalım veya alçalış devresi olarak nitelendirilebilir. (Rosier,1990:28, Akgür,1990:85). Bu iki açıdan da bakıldığında iktisat kuramında konjonktürel dalgalanmalara olan ilginin de paralel bir "çevrimsellik" göstermesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü II. Dünya Savaşına kadar iktisat öğreniminin vazgeçilmez bir unsuru olan konjonktürel dalgalanma teorileri savaş sonrasındaki "kesintisiz büyüme süreci ile birlikte giderek iktisadi doktrin tarihi incelemelerinin ilgi alanı içine hapsedildi". (K.Boratav, 1988:9). Yukarıdaki uzun dalgaların evreleri ile ilgili saptama konjonktürel dalgalanmaların 60'lı yılların ikinci yarısından itibaren "yeniden hatırlanmaya başlanmasının" ve önemsenmesinin anlamlı bir nedeni olarak görülebilir.

Sonuç olarak, kanımızca iktisadi sistemin dinamiğini anlamada önemli olabilecek bir kilit nokta, konjonktürel dalgalanmaların arka planında bulunan uzun dalgaları ve bu ikisinin birbirleriyle etkileşimlerini ve "eklemlemelerini" dikkate almaktır. Bu noktaya yeri geldiğinde daha ayrıntılı değinilecektir.

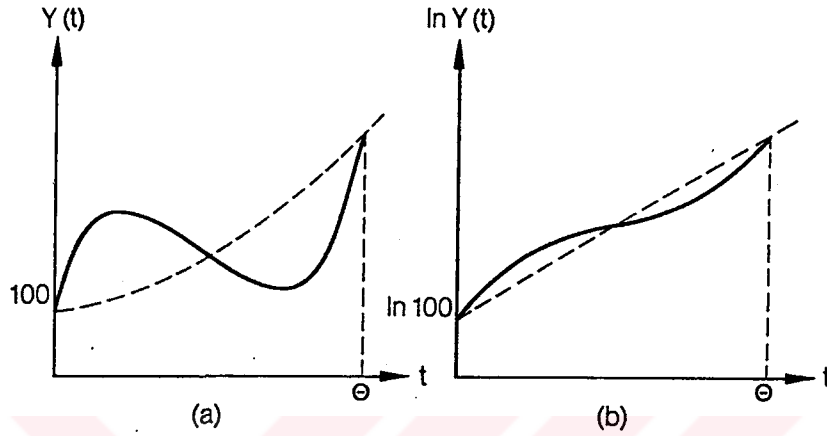
2.2. KONJONKTÜREL DALGALANMANIN GÖZLENMESİ

İktisadi faaliyet ve onun konjonktürel dalgalanmalar şeklindeki gelişimi çok boyutlu bir görünüme sahip olduğundan dolaysız bir gözlemle incelenememektedir. Bir ekonominin konjonktürel durumunu net bir şekilde ortaya koyabilmek için, belirleyici değişkenler saptanmalı ve zaman serilerine dayanarak bunların arasındaki ilişkiler çözümlenmelidir. Böylesi bir çözümleme konjunktür teorileri bölümünde ele alınacağından, konjonktürel dalgalanmaların gözlenmesi üzerinde biraz daha yoğunlaşılabilir.

GSMH, Sanayi üretimi, istihdam, fiyatları genel fiyat düzeyi gibi önemli ekonomik değişkenlerin zaman içindeki

gelişimleri gözlemlendiğinde şu saptamayı yapmak mümkündür: Sözkonusu değişkenler düzenli bir biçimde değil, sinüs biçimli bir dalga hareketi şeklinde büyümektedir.

Aşağıdaki şekilde temel iktisadi değişkenlerden olan GSMH'nın zaman içindeki gelişimi gösterilmektedir. (Y, GSMH'nın karşılığı olarak kullanılmaktadır).

Şekil 2-2 : GSMH'nın zaman içindeki gelişimi
(Vahlens, 1990:325)

Şekil 2-2.(a)'da kesikli çizgilerle belirtilen eğri bir ekonominin uzun dönemli büyüme yolunu göstermektedir. Bu yol ekonominin "gerçek" gelişimiyle sadece "ortalama olarak" örtüşmektedir. Buna karşın kesikli çizgi etrafında dalgalanan eğri gerçekte gözlenen iktisadi gelişmeyi göstermektedir.

Şekil 2-2.(b) ise ekonominin uzun dönemde sabit bir oranla büyüdüğü varsayılırsa, parabol biçimli büyüme eğrisinin bir doğruya dönüştürülerek -logaritmik dönüşümlerle- uzun dönemli trendin gelişimini ve gerçek dalgalanmanın sinüs biçimli bir eğri şeklinde bu trend etrafında oluşacağını göstermektedir. (Vahlens, 1990:325)

İktisadi değişkenlerin zaman içindeki gelişimi, istatistiki bir teknik olan zaman serisi analiziyle incelenebilir. Zaman serisi bir değişkenin belli bir süre boyunca aldığı değerleri gösterir. Bu değerlerin şu dört faktörün etkisi altında oluştuğu varsayılır:

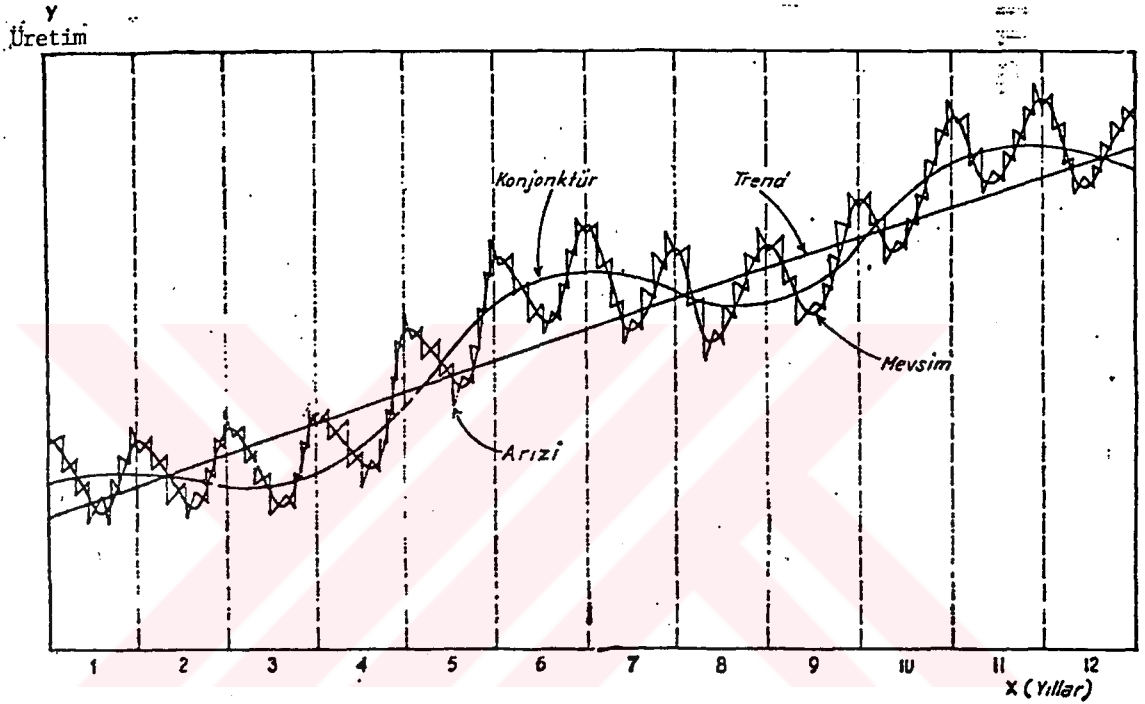
- 1 - Genel eğilim, trend (T)
- 2 - Konjonktürel dalgalanmalar (C)
- 3 - Mevsimlik dalgalanmalar (S)

4 - Düzensiz hareketler (I)

Bir iktisadi değişkenin zaman serisinin (X ile gösterilen) fiili değerlerinin yukarıdaki belirtilen dört unsurun fonksiyonu olduğu düşünülür ve şöyle ifade edilir.

$$X = f(T, C, S, I)$$

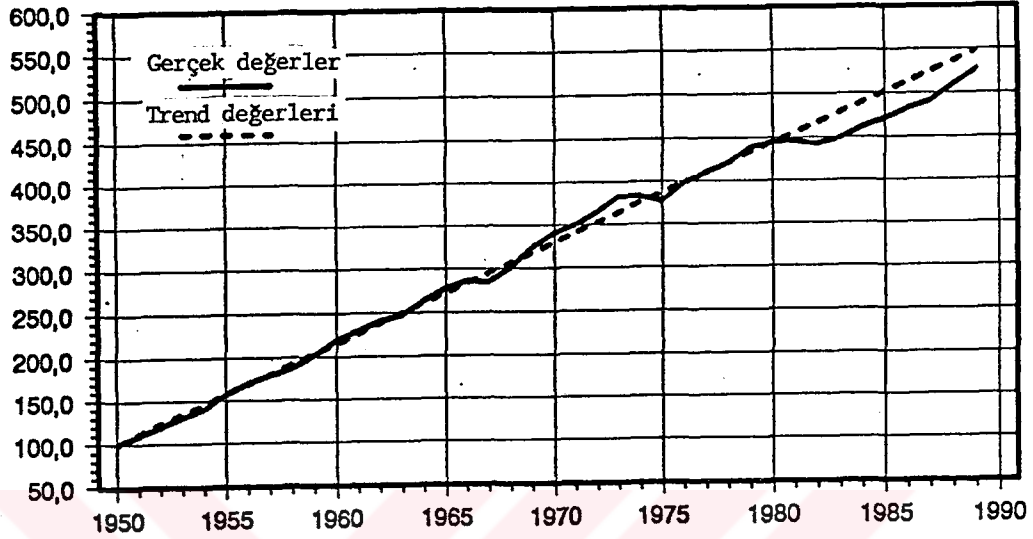
Bir değişkenin zaman serisini oluşturan faktörler görsel olarak şöyle gösterilebilir.

Şekil 2-3 : İktisadi bir değişkenin zaman serisinin unsurları (Gürtan, 1979:423)

Trend etrafındaki konjonktürel dalgalanmaların daha belirgin ortaya konabilmesi amacıyla seri mevsimlik dalgalanmalardan "arındırılır." Bu durumdaki bir iktisadi değişken olarak GSMH'nin zaman içindeki gelişimi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)
(1980 fiyatlarıyla)
1950 = 100

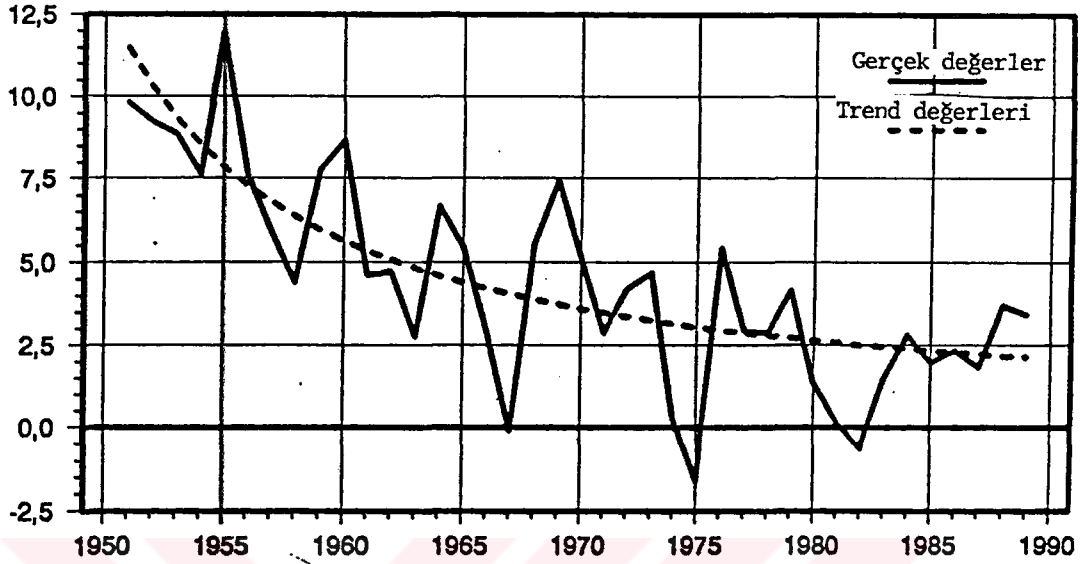
Şekil 2 -4 : Almanya'da GSYİH'nın zaman içindeki gelişimi (Glasstetter,1991:43)

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) -birkaç istisnai yıl dışında- yıldan yıla devamlı büyümektedir ve bu büyüme konjonktürel dalgalanmalar eşliğinde gerçekleşmektedir. Zaman serisindeki trend bileşeninin ortadan kaldırılmasıyla da -burada trendin saptanması ve tanımlanması kendi başına "teknik" bir sorundur- çevrimsel özellik kendini belirgin şekilde gösterir. Trend etkisinin azaltılmasının bir yolu büyüme oranlarının gözönüne alınmasıdır.

Aşağıdaki şekil büyüme oranlarının gelişimini göstermektedir.

GSYİH (1980 fiyatlarıyla)

Bir önceki yıla göre yüzde değişim

Şekil 2-5 : Almanya'da GSYİH'nın zaman içindeki gelişimi
(Glasstetter, 1991:41)

Bu aşamada öncelikle "büyüme" ve "büyüme oranı" kavramları açıklanmalıdır, çünkü her iki kavram da gerek konjonktür gerekse de büyüme teorileri ile ilgili çalışmalarda temel bir öneme sahiptir.

Bir büyüklüğün, örneğin GSMH'nın büyümesi, bu büyüklüğün belli bir zaman birimindeki "mutlak" artışını veya eksilişini gösterir. Diyelim ki bir ekonomide GSMH t yılında 100 milyon TL'dan t+1 yılında 110 milyon TL'ya çıkmıştır. Bu takdirde büyüme yılda 10 milyon TL'dir. Eğer GSMH 90 milyona düşseydi, negatif bir büyümeden bahsedilebilirdi.

Büyüme oranı ise bir değişkenin "görelî" büyümesini ifade eder. Eğer bunu $Wy(t) = \frac{Y(t) - Y(t-1)}{Y(t-1)}$ olarak tanımlarsak, bir önceki örneğe göre büyüme oranı $Wy(t) = 0.10$ 'dur. Yani GSMH %10 oranında artmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılarak şöyle denilebilir: Zaman serisi analizinde önemli bir yer tutan "trend" ve "konjonktürel dalgalanma" ilişkisi ekonomi kuramı açısından "büyüme teorileri" ile "konjonktür teorileri" arasındaki

sınıra ve ayırma tekabül etmektedir. Bir ekonominin birçok konjonktürel dalgalanma boyunca "ortalama" büyümesi, iktisat bilimi içinde büyüme teorilerinin konusu olup, uzun bir dönem boyunca (50-60yıl) ekonominin genel eğilimi (trend) ve bunun belirleyici nedenleri saptanmaya çalışılır. Buna karşın konjonktür teorisi, bu ortalama büyümeden sapmalarla ilgilenir ki bu da büyüme oranlarının ve bunların gelişiminin daha kısa süreler içinde (5-7) yıl gözönüne alınması anlamına gelmektedir.

2.3. KONJONKTÜREL DALGANIN EVRELERİ VE AŞAMALARI

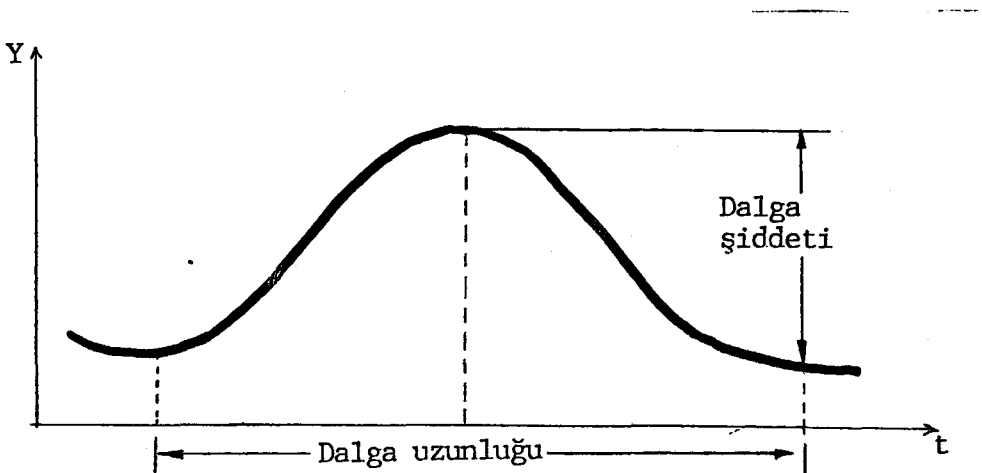
Konjonktürel dalgalanmalar, bir iktisadi değişkenin zaman serisini oluşturan diğer unsurlardan (trend, mevsimlik ve düzensiz dalgalanmalar) ayrıştırıldıktan sonra kendi başına belli "evrelere" veya devrelere ayrılarak kavramlaştırılabilir.

Bir konjonktürel dalga "dalga uzunluğu" ve "dalga şiddeti" ile tanımlanabilir:

Dalga uzunluğu = Birbirini takip eden iki uç (maksimum) veya iki dip (minimum) nokta arasındaki aralıktır.

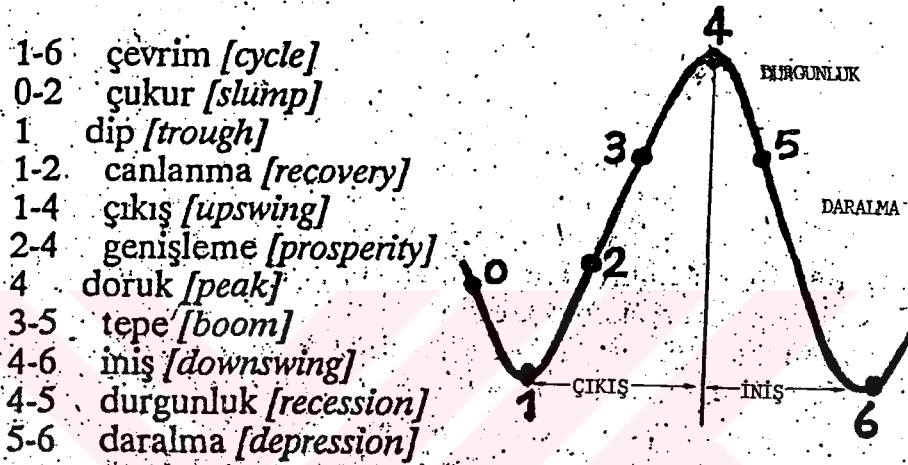
Dalga şiddeti = Aynı dalgada maksimum ve minimum noktalar arasındaki farktır ve genlik (amplitude) olarak da nitelendirilmektedir.

Söz konusu kavramlar aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 2-6 : Bir konjonktürel dalganın unsurları

Konjonktürel dalgalanmalar belli evrelere ayrılarak incelenmektedir. Bu evrelerin herbiri kendi içinde değişik aşamalarla tanımlanır ve kavramlaştırılır. Her dalga iki ayrı evreden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle iki ayrı evre bir dalgayı meydana getirmektedir. Söz konusu evreler ve aşamaları aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

Şekil 2-7 : Bir dalganın evreleri ve aşamaları
 (Akgür, 1990:22)

Yukarıda tanımlandığı üzere yükseliş ve alçalış evreleri daha ayrıntılı ele alınabilir. Örneğin yükseliş evresinin başına "canlanma" aşaması, orta ve sonlarına "genişleme" aşaması, alçalış evresinin başına "durgunluk" aşaması, orta ve sonlarına "daralma" aşaması denebilir.

Konjonktürel dalgalanmaların çok temel bir özelliği de şudur: Üretim miktarı, ücretler, fiyatlar seviyesi gibi tekil iktisadi değişkenler farklı zaman aralıkları ve farklı şiddetlerde hareket etmektedirler. Bu özellik şu iki sonuca yol açmaktadır.

1) Sözkonusu iktisadi değişkenlerin yapılan istatistiki analizlere dayanarak benzer veya sürekli yinelenen bazı düzenli özellikleri ve bunlar arasındaki zamansal ilişkiler belli biçimlere bürünmüş davranış kalıpları olarak gözlenmektedir.

2) Zamansal ilişkilere (önde gitme, eş zamanlı olma ve arkadan izleme) dayanarak nedensellik ilişkileri çıkarılmakta

ve bu da gelecekle ilgili tahminler için bir "hareket noktası" sağlamaktadır.

2.4. ÖNEMLİ İKTİSADİ DEĞİŞKENLERİN ÇEVİRİMSSEL HAREKET İÇİNDEKİ DAVRANIŞ KALIPLARI

Özellikle son 10 yılda önemli makroekonomik değişkenlerin zaman serileri yoğun istatistikî analizlere tabi olmaktadır. Sözkonusu değişkenlerin konjonktürel dalgalanmaların "temsalcisi" konumundaki reel GSMH ile arasındaki ilişkiler bağıntı katsayıları aracılığıyla incelenmekte ve böylece bunların davranış kalıpları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. (Smeets,1992:516) Bu çalışmaların gerek teorik açıklamaların zenginleştirilmesi ve gerekse gelecekle ilgili tahminlerin yapılması açısından oldukça faydalı olacakları umulmaktadır. Bu doğrultuda yapılan araştırmaların ortak bulgularını ortaya koymak üzere iktisadi değişkenler beş ana grupta incelenmiştir.

Bu beş ana grup ayrıntılarıyla ele alınmadan önce, herbirinde sıkça kullanılan bazı ortak noktaların ve kavramların açıklanması gerekmektedir: Yapılan bu araştırmalarda (Hillinger-Reich, 1987 : 218 ; Smeets, 1992 : 514, Blackburn-Ravn, 1993 : 386) konjonktürel dalgalanma GSMH'nin genel eğilimi etrafındaki dalgalanmalar, diğer bir deyişle trendden sapmalar şeklinde tanımlanmaktadır. Daha sonra incelenen büyüklüklerin zaman serilerine dayanarak trendleri bulunmakta ve buna göre ortalamadan yüzde sapmaları diğer bir deyişle "değişkenlik"leri hesaplanmaktadır. Bundan sonraki aşamada konjonktürel dalgalanmayı en iyi temsil ettiği varsayımı altında reel GSMH ile sözkonusu büyüklükler bağıntı katsayılarına dayanarak ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Bu ilişkilendirme şu iki soruya cevap aramak amacıyla:

1- Sözkonusu değişkenler, literatürde "referans çevrimi" olarak adlandırılan ve bizim de bu bölüm boyunca "temel çevrim" diye adlandıracağımız GSMH ile "değişimin yönü" bakımından nasıl bir ilişki içindedir? Diğer bir deyişle GSMH ile karşılaştırıldığında aynı yönde mi yoksa ters yönde mi değişmektedir?

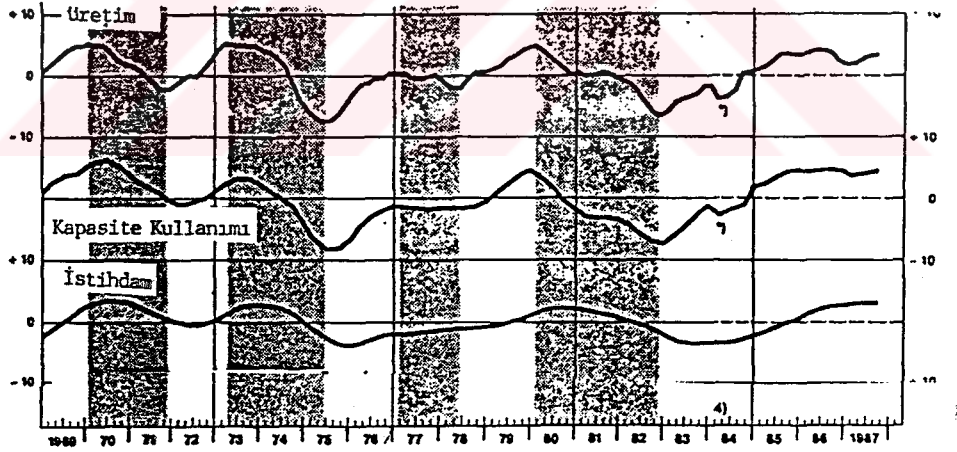
2- Sözkonusu değişkenler GSMH ile "zamansal" olarak nasıl bir ilişki içindedir? GSMH ile aynı zamanda mı değişmektedir, yoksa GSMH'ya göre önde mi gitmekte veya onu geriden mi takip etmektedir? Bu soruların cevapları, aşağıdaki değişkenlerin ait oldukları ortak gruplar çerçevesinde verilmeye çalışılmıştır. (Adı geçen değişkenlerin tanımları Ek A'da verilmiştir.)

A- ÜRETİM GİRDİLERİ GRUBU

Ekonominin arz yönünü yansıtan bu grup içinde emek, sermaye, verimlilik ve stoklarla ilgili değişkenler ele alınmaktadır.

A1- Toplam iş saati, temel çevrim ile benzer değişkenlikte olup, aynı yönde hareket etmekte ve onu geriden izlemektedir.

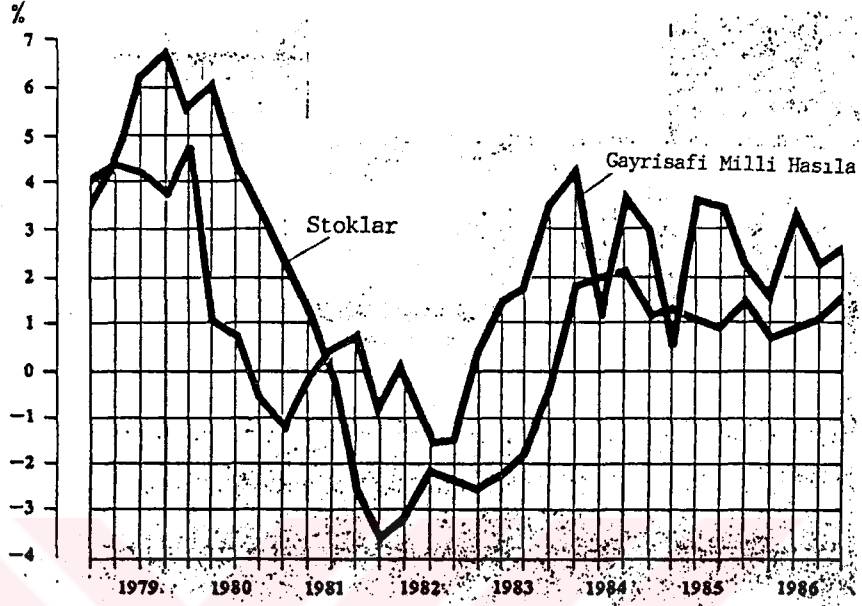
A2- İstihdam ve işçi başına haftalık çalışma saati, temel çevrime göre daha az değişkenlikte olup onunla aynı yönde hareket etmektedir. İstihdam temel çevrimi biraz geriden izlerken, işçi başına çalışma saati aynı zamanda gelişmektedir. Bu saptama aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 2-8 : Almanya'da üretim ve istihdamın dalgalanmaları (Teichmann, 1988:47)

A3- Stoklar, temel çevrime göre daha değişken olup, onunla aynı yöndedir. Son yıllara kadar önde gitmekte iken, son yıllarda çevrimle aynı zamanda seyrettiği gözlenmektedir. İlgili şekil aşağıda verilmiştir.

GSMH ve stokların bir önceki yılın üç aylık dönemine göre yüzde değişimi (1980 fiyatlarıyla)

Şekil 2-9 : Almanya'da GSMH ve stokların gelişimi (Teichmann, 1988:48)

A4) Reel ücretler ve emek verimliliği temel çevrimle benzer değişkenliğe sahiptir ve her ikisi de çevrimle aynı yönde hareket etmektedir. Hem reel ücretler hem de emek verimliliği temel çevrime göre biraz önden gitmektedir.

B- GELİR BİLEŞENLERİ GRUBU

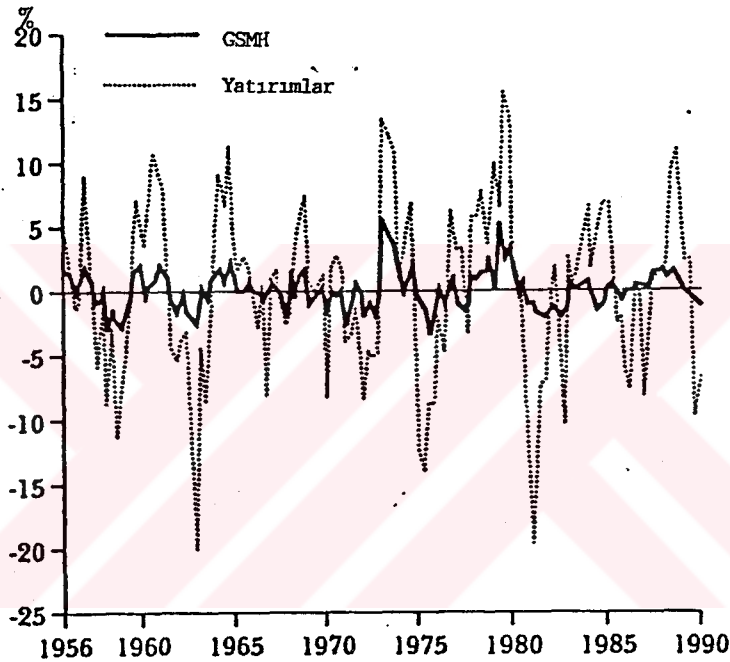
Ekonominin talep yönünü yansıtan bu grup içinde GSMH'nin bileşenleri olan tüketim, yatırım, tasarruf ve dış ticaretle ilgili değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler temel çevrim olarak nitelendirilen GSMH veya bazen onun yerine kullanılan sanayi üretim endeksi ile karşılaştırıldıklarında aşağıdaki özellikler gözlenmektedir:

B.1. Toplam özel tüketim, GSMH veya sanayi üretim endeksi ile oldukça benzer değişkenliğe sahiptir; çevrimle aynı yönde ve eş zamanlı olarak hareket etmektedir. (Blackburn-Ravn, 1993:389)

B.2. Dayanıksız malların tüketimi dayanıklı mallara göre daha değişkendir, yani daha fazla dalgalanmaktadır. Ayrıca dayanıklı tüketim malları temel çevrime göre önde giderken,

dayanıksız mallar temel çevrimle eş zamanlı olarak hareket etmektedir. (Blackburn-Rawn,1993:389)

B.3. Toplam yatırımlar temel çevrime göre çok daha şiddetli dalgalanmaktadır, dolayısıyla çok daha büyük bir değişkenliğe sahiptir. Gerek toplam yatırımlar ve gerekse onun bileşenleri olan sabit sermaye yatırımları ve stok yatırımları temel çevrimle aynı yönde ve hemen hemen aynı zamanda hareket etmektedirler. (Smeets, 1992 : 518) GSMH ve yatırımların değişimi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 2-10 : İngiltere'de GSMH ve yatırımlar, trendden sapmaların karşılaştırılması (Blackburn-Ravn,1993:390)

B.4. Hem ithalat hem de ihracat çevrimle aynı yönde ve aynı zamanda hareket ederken, net ihracat (ihracat-ithalat) çevrimle ters yönde ve aynı zamanda hareket etmektedir. (Smeets,1992:518; Blackburn-Ravn,1993:390)

B.5. Devlet harcamaları temel çevrimle aynı değişkenlikte olup, bununla arasında gerek değişimin yönü ve gerekse zamansal açıdan bir bağıntı kurulamamaktadır. Birçok araştırmada gözlenen bu ortak özellik, araştırmacılar tarafından sanayileşmiş ülkelerde kamu harcamalarının konjonktürel dalgalanmalar üzerindeki etkisinin hükümetlerin

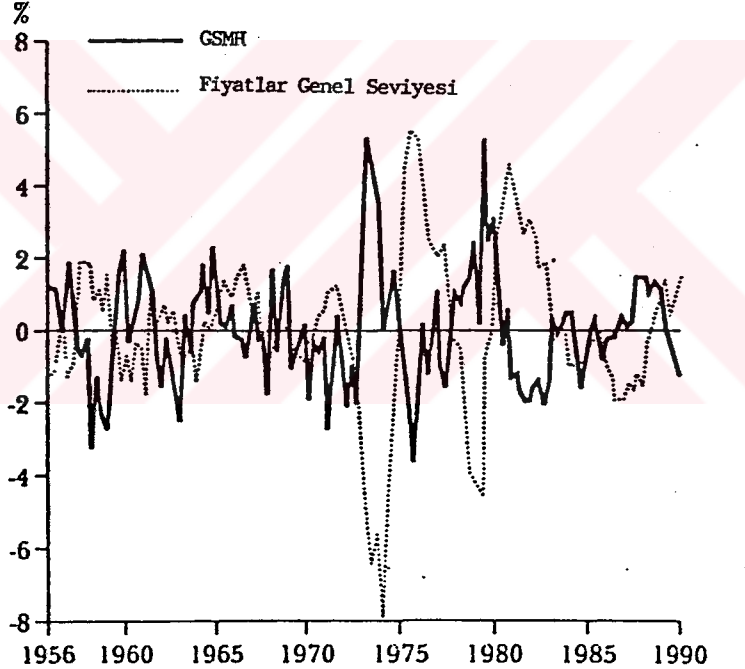
izlediği çevrimle ters yönlü "istikrar" politikalarına rağmen çok az olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. (Hillinger-Reich, 1987:220; Blackburn-Ravn,1993:391)

C-PARASAL DEĞİŞKENLER VE FİYATLAR GRUBU

Bu grup içinde ekonominin önemli parasal değişkenleri olan para arzı ve faiz oranları ile fiyatlar genel seviyesi, toptan eşya fiyatları ve tüketici fiyatlar endekslerinin temel çevrimle olan ilişkileri ele alınmaktadır.

C.1. Hem dar hem de geniş tanımlı para arzı temel çevrime göre çok daha değişken olup, temel çevrimle aynı yönde hareket etmektedir.

C.2. Tüketici fiyatları ve toptan eşya fiyatları endeksleri temel çevrimle ters yönde hareket etmektedirler (Smeets, 1992 : 520). İlgili şekil aşağıdadır.

Şekil 2-11 : İngiltere'de GSMH ve fiyatlar, trendden sapmaların sapmaların karşılaştırılması (Blackburn-Ravn, 1993:390)

C.3. Bütün parasal değişkenler (para arzı, banka kredileri, faiz oranları) çevrimle aynı yönde hareket etmektedir. (Smeets,1992:520; Blackburn-Ravn,1993:391)

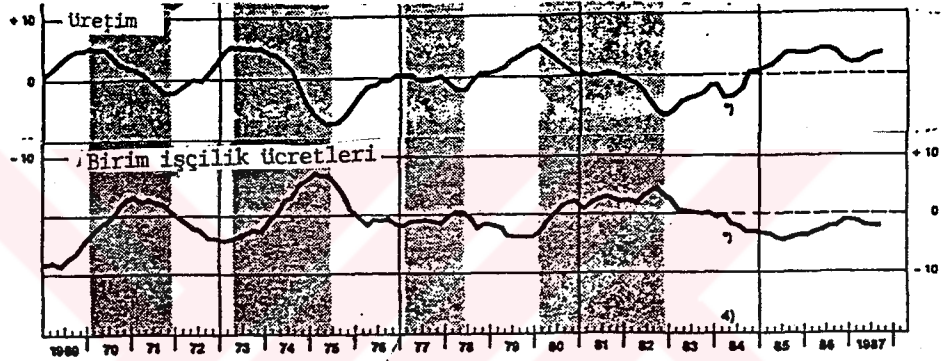
C.4. Kısa vadeli faiz oranları temel çevrimle aynı yönde hareket etmekte ve çevrime göre önden gitmektedir. Uzun vadeli faiz oranları ise kısa vadeli faiz oranlarına göre daha az değişkenliğe sahip olup, temel çevrimle aralarında zamansal bir ilişki kurulamamıştır. (Assenmacher,1988:26)

D - GELİR DAĞILIMI İLE İLGİLİ DEĞİŞKENLER GRUBU

Bu grupta bölüşüm sonucu oluşan gelir türleri temel çevrim olan GSMH ile ilişkilendirilmektedir.

D.1. Sermaye gelirleri (kâr, faiz, rant) temel çevrimle aynı yönde ancak ortalamanın üstünde bir değişkenlikle hareket etmektedir. (Assenmacher, 1988 : 26)

D.2. Ücretler ve maaşlar çevrimle ters yönde hareket etmektedirler. (Assenmacher, 1988:26).İlgili şekil aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 2-12 : Almanya'da üretim ve birim ücretlerin gelişimi (Teichmann, 1988:47)

E- DİĞER İKTİSADİ DEĞİŞKENLER GRUBU

Bu grup içerisinde diğer bazı iktisadi değişkenlerin konjonktürel dalgalanmaların değişik aşamalarında gözlenen davranışları toplanmıştır.

E.1. Toplam istihdam, üretim ve kullanılabilir gelir seviyeleri düşmeye başlamadan aylarca önce yatırım sürecinin ilk aşamalarındaki aşağıda ifade edilen faaliyetler azalmaya başlamaktadır. (Zarnovitz, 1985 : 529)

- Yeni işletmelerin kurulması
- Ticari ve sınai inşaat sözleşmeleri
- Makine ve teçhizat siparişleri
- Yeni Tahvil ve Hisse Senedi ihracı

E.2. Toplam satışlar düşmeye başlamadan çok önce birim kârlar düşmektedir. Toplam kârlar da (satış miktarı x kâr

marjları) temel çevrime göre önde gitmektedir. Buna karşılık birim ücret maliyetleri temel çevrimle aynı yönde ve geriden izleyerek değişmektedir. (Zarnowitz, 1985 : 529).

E.3. Firma kazançlarındaki değişimleri yansıtan hisse senedi ve tahvil fiyatları da temel çevrime göre önde gitmektedir. (Zarnowitz, 1985 : 529)

BÖLÜM 3

ÇÖZÜMLEME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

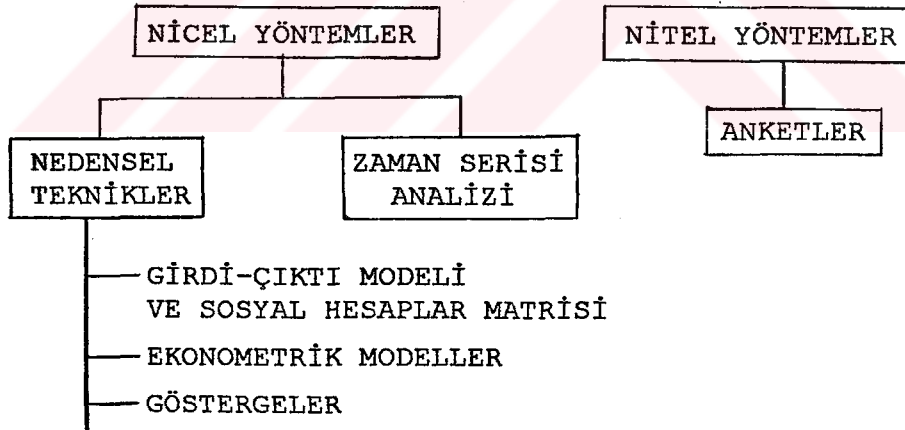
Konjonktür Analizinde kullanılmak üzere geliştirilen teknikler şu iki aşamada kullanılmaktadır.

1 - TEŞHİS AŞAMASI : Burada amaç ekonominin belli bir andaki veya zaman dilimi içindeki konjonktürel durumunu saptamaktır.

2 - TAHMİN AŞAMASI : Bu aşamada amaç belli bir zaman dilimi için gelecekteki olası konjonktürel gelişmeleri öngörebilmektir.

Yukarıda ifade edilen her bir aşamadaki amacı gerçekleştirmek, izleyecekleri iktisadi politikalar açısından hükümetler, uygulayacakları stratejik planlama açısından firmalar için oldukça önem taşımaktadır. Bu doğrultuda birçok sanayileşmiş ülkede özel veya kamusal ekonomik araştırma enstitüleri kurulmuş olup, konjonktürel dalgalanmalar, yoğun bir ilgiyle çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Konjonktür analizinde kullanılan yöntem ve teknikler şematik bir şekilde şöyle sınıflandırılabilir.

Şekil 3-1: Çözümleme yöntem ve teknikleri

3.1. NİCEL YÖNTEMLER

3.1.1. GİRDİ-ÇIKTI TABLOLARI VE SOSYAL HESAPLAR MATRİSİ

Konjonktürel dalgalanmaların iktisadi yapıyı oluşturan temel değişkenlerin (GSMH ve bileşenleri, sanayi üretimi, faiz oranı, istihdam v.d.) gelişmeleriyle doğrudan ilişkili olduğu varsayımı altında, konjonktür uzmanları daha çok bu yapının en tutarlı olarak ortaya konduğu sosyal hesaplar matrisi ve Girdi-Çıktı tablolarına başvurmaktadırlar. Bu "araçlar"ın kullanılmasında en büyük zorluk, içerdikleri verileri temin etmenin -bu veriler genellikle Merkez Bankası, DİE, v.b. kuruluşlar tarafından yayınlanır- hem oldukça zaman alması (sanayileşmiş ülkelerde genellikle 1 yıl) hem de bu arada birçok değişikliğin gerçekleşmiş olmasıdır. Bu nedenle uzmanlar sadece bu tablolar ve verileri ile yetinmemekte, daha kısa sürede kullanılabilir "ek tekniklere" gereksinim duymaktadırlar. (Anderson,1975:5)

3.1.2. EKONOMETRİK MODELLER

Bu yaklaşım, ekonominin öncelikle içsel ve dışsal değişkenlerinin ve bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmiş olduğu bir model, gerektirir. Söz konusu model belli sayıda içsel ve dışsal değişkenlerden ve ayrıca bunlar arasındaki ilişkileri ifade eden davranış ve tanım denklemlerinden meydana gelir. Ekonometrik modellerdeki en önemli sorun, bazı diğer geleceği tahmin yöntemlerinde de karşılaşıldığı gibi değişkenler arasındaki ilişkilerin geçmişte neyse gelecekte de aynı kaldıkları varsayımı altında sıkça yanlış tahminlere yol açmasıdır.

3.1.3. GÖSTERGELER

Geçmişte olduğu gibi (özellikle 1910'lardan itibaren) günümüzde de en revaçta olan yöntem ekonomik göstergeler aracılığıyla konjonktürel dalgalanmaları çözümlemektir. Göstergelerin -eğer bir benzetme yapılırsa- barometrelerin hava tahmini için gördüğüne benzer bir işlevi vardır. Diğer bir deyişle bu teknik aracılığıyla "konjonktürel hava"nın nasıl olduğu ve ilerde nasıl olabileceği saptanmaya çalışılır.

Gösterge tekniğinde temel varsayımlar şunlardır:

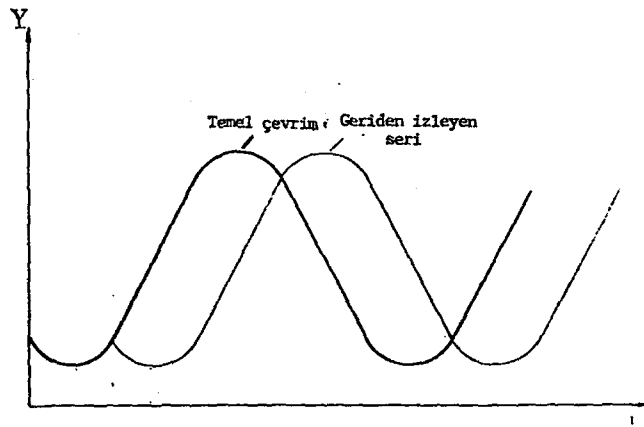
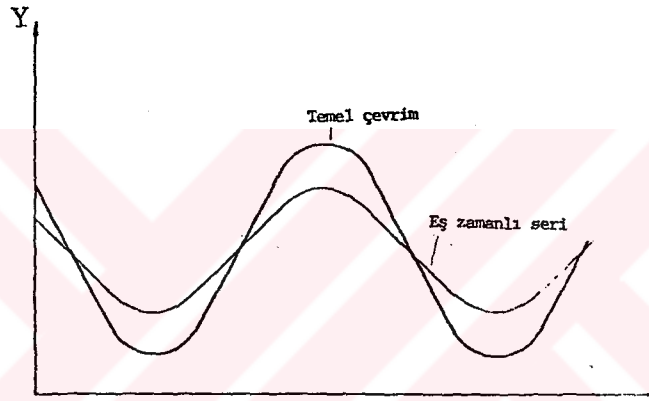
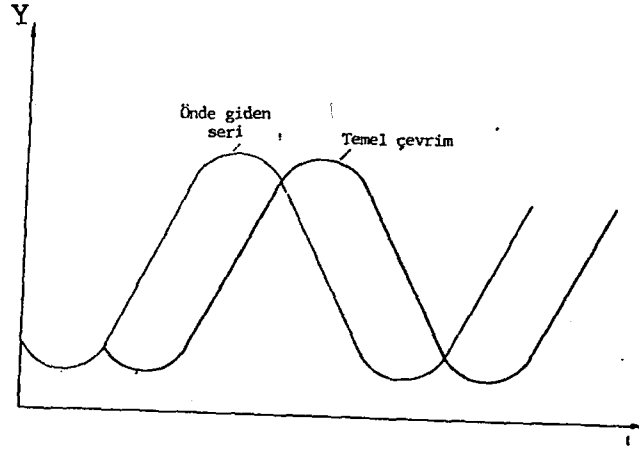
1. Ekonomideki belli başlı değişkenlerle, konjonktürel dalgalanmanın en iyi göstergesi olduğu varsayılan GSMH veya sanayi üretim endeksi arasında bir "zamansal" ilişki kurulabilir.

2. Bu ilişkiye dayanarak konjonktürel dalgalanmaların gelişimi ile ilgili "nedensellik ilişkileri" kurulabilir. Birçok değişkenin dalgalanması, diğer birçok değişkenin dalgalanmasıyla aynı veya ters yönlü , çakışık olma, geriden izleme veya önde gitme ilişkisi göstermektedir. Bir yöntem olarak çevrimsel süreçlerden nedensellik ilişkisi çıkarmada "geriden izleme" ve özellikle "önde gitme" ilişkileri kullanılmaktadır. (T. Akgür, 1990 : 77)

Konjonktürel dalgalanmayı en iyi temsil ettiği düşünölen GSMH veya sanayi üretim endeksinin zaman içerisindeki gelişimiyle karşılaştırıldığında daha önce, aynı zamanda veya daha sonra değişen serilerden yola çıkarak üç tür göstergeden söz edilmektedir.

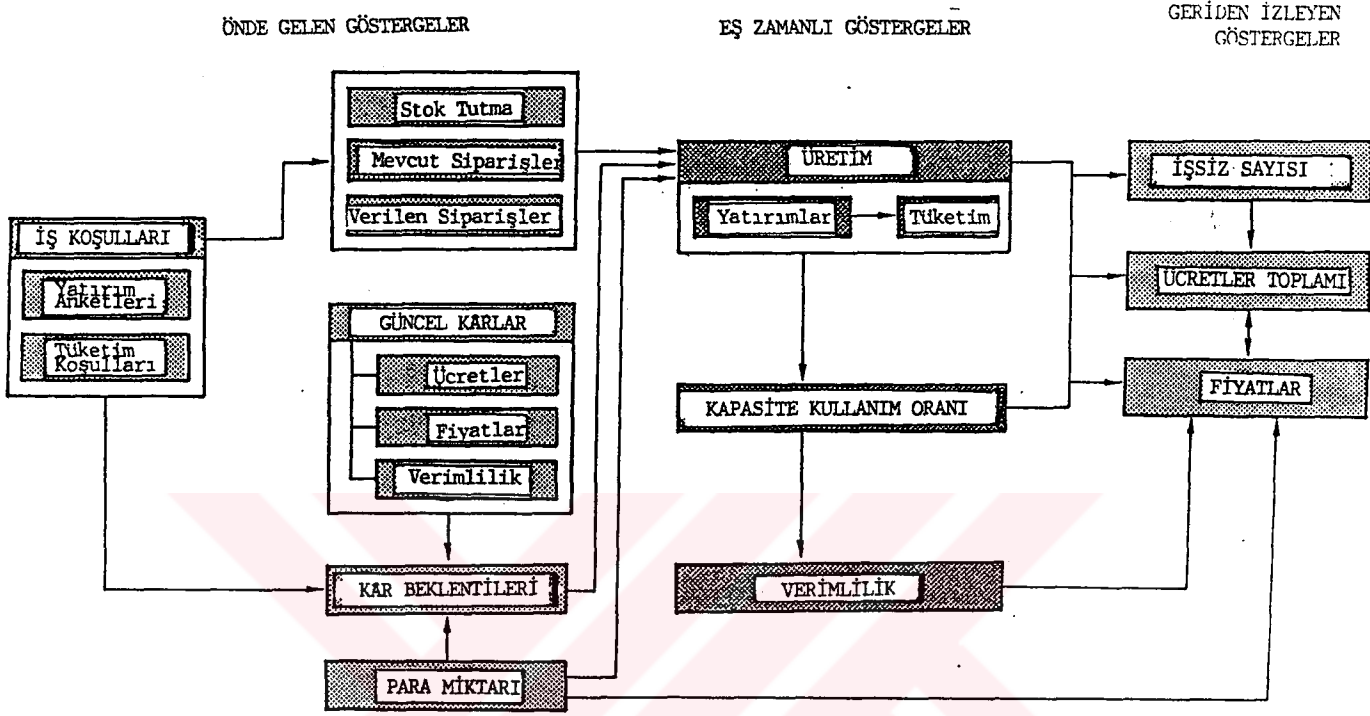
1. Öncü göstergeler
2. Eř zamanlı göstergeler
3. Geriden izleyen göstergeler

Sözkonusu gösterge türleri aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 3-2 : Gösterge türlerinin temel çevrime göre gelişimleri (Hujer-Cremer, 1978:76-77)

Ayrıca zamansal ve nedensel bağıntıları açısından da göstergeler şematik olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

Şekil 3-3 : Önemli konjonktür göstergeleri
(Teichmann, 1988:80)

Konjonktürel göstergelerin daha ayrıntılı listesi Ek B'de verilmiştir.

Şüphesiz geleceği tahmin açısından en çok "önde gelen" göstergeler önem taşımaktadır. Çünkü bu sayede belli bir dönem önceden ekonominin ne zaman durgunluğa gireceği, ne zaman genişlemeye başlayacağı tahmin edilebilmektedir.

Yapılan araştırmalarda göstergelerle ilişkili olarak özellikle şu noktalar üzerinde yoğunlaşıldığı gözlenmektedir. (TÜSİAD, 1991 : 5)

- Genel ekonomik durumu gösteren değişkenlerin seçilmesi, bunlardan yararlanarak dip ve zirve noktalarının (referans tarihlerinin) belirlenmesi ve ekonomik durum endeksinin hesaplanması

- Genel ekonomik durumdaki gelişmelerden daha önce gelen değişkenler varsa bunların belirlenmesi ve öncü göstergeler endeksinin oluşturulması.

- Bütün bu bilgiler ışığında durgunluğa girme olasılığının hesaplanması ve birçok bilginin tek bir rakama dönüştürülmesi

3.1.4. ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Zaman serisi analizinde de gösterge yöntemine benzer şekilde belli iktisadi değişkenlerin zaman içindeki gelişimlerini gösteren zaman serilerinin incelenmesinden yola çıkılmaktadır. Ancak burada değişkenlerin zaman serileri, GSMH değişkeninin zaman serisiyle "istatistiki" olarak ilişkilendirilmektedirler. Bu noktada amaç şu soruları cevaplayabilmektir:

- İktisadi değişkenlerin çevrimsel süreçteki etkileri, şiddetleri ne kadardır?

- Sözkonusu değişkenler, konjonktürel gelişme içinde temel çevrimle (GSMH) aynı yönde mi yoksa ters yönde mi hareket etmektedirler?

- Bu değişkenler temel çevrime göre önde mi gitmektedirler yoksa onu geriden mi izlemektedirler?

Bu sorulara cevap vermek için şu adımlar atılır. (Smeets, 1992:514)

1. İktisadi değişkenin kendi genel eğiliminden ortalama sapmalar hesaplanmakta, böylece değişkenlerin dalga şiddeti, dolayısıyla etkileri hakkında fikir sahibi olunmaktadır.

2. Daha sonra reel GSMH ile iktisadi değişkenler arasındaki bağıntı ölçülmektedir. Bu ölçüm sonucunda t ile ifade edilen belli bir zamanda bağıntı katsayısının 1'e yakın olması sözkonusu değişkenin konjonktürel dalga ile aynı yönlü olduğu, -1'e yakın olması ters yönlü olduğu ve sıfıra yakın olması sistematik bir ilişkinin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca önde gitme, geriden izleme ve eş zamanlı gelme ilişkileri de yine bağıntı katsayıları aracılığıyla saptanmaktadır.

Örneğin belli bir değişkenin GSMH ile olan bağıntı katsayısı t anında pozitif bir değer alırken, en yüksek değerine t anından önceki bir zamanda ulaşıyorsa bu değişke-

nin çevrimle aynı yönlü olduğu ve çevrime göre önde gittiği ilişkisi çıkarsanmaktadır. Tersine en yüksek değerine t anından sonraki bir zamanda ulaşıyorsa sözkonusu değişkenin çevrimi geriden izlediği çıkarsanmaktadır.

Yukarıda ifade edilen bu yöntem aşağıdaki tablo yardımıyla gösterilmektedir.

Tablo 3-1 : Almanya'da GSMH ve bileşenleri arasındaki ilişkilerin bağıntı katsayılarıyla gösterimi
(Smeets, 1992:519)

Gelir Bileşenleri.Trendden Sapmalar.Üç Aylık Veriler,1960-1988												
Değişken	Sapma %	t-5	t-4	t-3	t-2	t-1	t	t+1	t+2	t+3	t+4	t+5
GSMH	1,30	-0,03	0,23	0,36	0,46	0,68	1,00	0,68	0,46	0,36	0,23	-0,03
Özel Tüketim	1,26	0,21	0,33	0,38	0,50	0,56	0,71	0,59	0,43	0,37	0,26	0,10
Kamu Harcamaları	1,15	0,42	0,37	0,23	0,16	0,08	0,08	-0,06	-0,11	-0,13	-0,10	-0,19
İhracat	2,31	-0,07	0,03	0,14	0,15	0,23	0,37	0,07	-0,10	-0,18	-0,19	-0,24
İthalat	2,77	0,12	0,26	0,48	0,56	0,60	0,70	0,60	0,46	0,36	0,19	0,04
Sabit Sermaye Yatır.	4,66	0,08	0,23	0,39	0,50	0,57	0,73	0,61	0,53	0,48	0,35	0,12
İnşaat Yatırımları	3,90	0,10	0,25	0,28	0,28	0,40	0,71	0,46	0,27	0,23	0,15	-0,01
Brüt Sermaye Gelirleri	3,55	-0,51	-0,27	-0,16	0,00	0,24	0,66	0,54	0,48	0,57	0,43	0,25
Brüt Ücret Gelirleri	1,50	0,39	0,54	0,65	0,69	0,69	0,74	0,46	0,21	0,02	-0,10	-0,25

3.2. NİTEL YÖNTEMLER

Nitel yöntemlerin başında anketler gelmektedir. Anketler ve kamuoyu araştırmaları aracılığıyla iktisadi faaliyette yer alan birimlere (tüketiciler, üreticiler, firma yöneticileri) gelecek hakkındaki plan ve beklentileri sorulmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplardan yola çıkarak gelecekle ilgili konjonktürel tahminlerde bulunmaktadır. Bu amaçla hükümetlerin gelecekle ilgili olarak tasarladıkları iktisadi faaliyetler ile üreticilerin yatırım harcamaları, satış hacmi, stok düzeyleri v.b. konulardaki beklentileri anket sonuçlarına göre geleceğe ışık tutabilmektedir.

Konjonktürel dalgalanmaların çözülmesinde kullanılan ve yukarıda ana hatlarıyla değinilen yöntem ve tekniklerle ilgili olarak şu saptamalar yapılabilir.

Yöntemlerden birinin diğerinden üstünlüğü üzerinde değil, söz konusu yöntemlerin birbirlerini tamamladıkları, dolayısıyla bir arada kullanıldıkları takdirde daha gerçekçi

sonuçlar verecekleri üzerinde durmak daha anlamlı gözükmektedir.

Ayrıca konuyla ilgili yazında oldukça tartışılan ve eleştirilen bir nokta sözkonusu yöntem ve tekniklerin herhangi bir teorik yapıyla ilişkilerinin kurulmadan kullanılmasıdır. (TÜSİAD,1991:45). Teori olmadan hesaplama anlamına gelen "Measurement Without Theory" nitelendirmesi, (Hujer-Cremer,1978:71) kullanılan gözlem tekniklerinin (özellikle göstergeler) iktisadi gelişmelerin ve olguların çözümlenmeleri için sadece bir araç oldukları, dolayısıyla teorinin yerini alamayacağı, olsa olsa ona destek, kanıt oluşturabileceği görüşü altında, (Kepenek,1989:2) anlamlı olmaktadır. Bu düşünce şöyle bir örnek benzetmeyle ifade edilebilir. Termometre hasta bir insanın ateşinin ölçülmesinde, hatta hastalığın şiddeti hakkında fikir verebilir; bu anlamda hastalığın "sonuçları" hakkında birşeyler söylemektedir. Fakat doğrudan hastalığın kendisi hakkında pek birşey söylememektedir, hastalığın kendisi onu meydana getiren nedenlerin tutarlı bir teorik çerçevede ele alınmasıyla mümkündür. Bu doğrultuda izleyen bölümde mevcut teorik yaklaşımlar irdelenmektedir.

BÖLÜM 4

KONJONKTÜR TEORİLERİ

MİMAR

"Her yerde bina yapan o kadar
çok insan var ki....Ama mimarlık bu değil".
-Zaha Hadid-

4.1. TARİHSEL GELİŞİMLERİ VE AYRIM NOKTALARIYLA KONJONKTÜR TEORİLERİ

Konjonktür teorilerinin inceleme konusu iktisadi faaliyetin birbirini izleyen, yükseliş ve alçalışlarının dalga biçimli değişimidir. Amacı bu değişimi anlamak ve bu değişime yol açan nedenleri açıklamaktır. Biraz daha somutlaştırmak gerekirse bir konjonktür teorisi şu sorulara tutarlı ve açıklayıcı cevaplar verebilmelidir: (Kromphardt, 1977:141)

1- Hangi dışsal faktörler veya içsel güçler yükseliş evresine geçişe yol açmaktadır?

2- Hangi dışsal faktörler veya içsel etkenler yükseliş evresinin hızını, yoğunluğunu ve süresini belirlemektedir?

3- Hangi dışsal faktörler veya içsel güçler yükseliş evresinin sona ermesine ve alçalış evresine geçilmesine yol açmaktadır?

4- Hangi dışsal faktörler veya içsel etkenler alçalış evresinin hızını, yoğunluğunu ve süresini belirlemektedir?

Yukarıdaki sorulardan da görüleceği üzere konjonktür teorileri "inşa eden" iktisatçıların arasında görüş ayrılıkları, genelde bir evreden diğerine geçişte içsel veya dışsal faktörlerin belirleyiciliği noktasında şekillenmektedir. Diğer bir deyişle konjonktür teorilerine yaklaşım birbirini tamamlayan şu iki sorun etrafında yapılmaktadır.

1. Konjonktürel dalgalanmalar, ekonomi dışı veya dışsal birtakım faktörlerden mi yoksa iktisadi sistemin yapısıyla ilişkili içsel faktörlerden mi meydana gelmektedir?

2- Konjonktürel dalgalanmalarda "parasal" faktörler mi yoksa "reel" faktörler mi belirleyici rol oynamaktadır?

Konjonktürel dalgalanmalarla ilgili mevcut veya geliştirilen teoriler yukarıdaki iki soruya verilen cevaplara göre temellendirilmektedir. Mevcut konjonktür teorileri

tarihi gelişimleri ve ayırım noktaları dikkate alınarak iktisadi düşünce okullarına göre aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

A) KLASİK OKUL

İktisadın bir bilim özelliği kazandığı 18. yüzyıldan itibaren en eski iktisadi düşünce okullarından biri olarak nitelendirilebilecek Klasik Okul'un konjonktürel dalgalanmalara yaklaşımı içsel ve dışsal teoriler olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

A.1. İçsel Teoriler : Bu teorilerde temel varsayım iktisadi yapının kendi "içsel" işleyişinin dengeyi bozucu birtakım dalgalanmalara yol açtığıdır. Bu başlık altında Aşırı-Üretim ve Eksik-Tüketim teorilerinden sözedilebilir.

A.1.1. Aşırı-Üretim Teorisi: Bir ekonomide dalgalanmaların ve bunalımların kaynağı, aşırı-tasarruf ve aşırı-üretim yol açan eşitsiz gelir ve servet dağılımıdır. Bunun sonucu olarak talep arzın gerisinde kalmaktadır. Aşırı üretim satılamamaktadır, çünkü ücretli olan nüfusun büyük çoğunluğu mal arzını satın alabilecek kadar kazanmamaktadır. Özellikle Malthus tarafından geliştirilen bu yorumda vurgu "ücret seviyesi" üzerindedir. Diğer bir deyişle ücretler teknik verimlilik artışlarıyla yükselen üretim imkanlarının gerisinde kalmaktadır. (Zinn, 1977 : 44)

A.1.2. Eksik-Tüketim Teorisi: Sermaye birikimi ve teknik ilerleme daha yüksek emek verimliliğine yol açmaktadır. Firmalar arasındaki rekabet, fiyatlar, dolayısıyla maliyetler ve dolayısıyla ücretler üzerinde baskı uygulayacaktır. Bu nedenle işçilerin gelir artışı, artan üretim imkanlarına paralel olarak gelişmeyecektir. Fazla üretilen tüketilemeyeceği için bir "eksik-tüketim" sözkonusudur. (Zinn,1977:44). Bu teoride de yukarıdaki yaklaşıma benzer şekilde tüketim gücünün üretim gücüne paralel olarak büyümeyebileceği varsayılmaktadır.

Üretim, yatırımların etkisiyle artarken "yetersiz tüketim" in doğması gelirin toplumsal sınıflar arasında dağılma biçiminden kaynaklanmaktadır. (Rosier,1991:31)

A.2. Dışsal Teoriler : Bu teoriler iktisadi yapıdaki dengesizliklerin tesadüfi olduğu ve ekonomi dışı bir takım nedenlerden kaynaklandığı varsayımı üzerine kurulmuştur.

A.2.1. Doğal Uyum Teorileri: Bu teorilerin düşünürlerine göre emeğin fiyatı olarak ücret, sermayenin fiyatı olarak faiz, bütün piyasalarda arz ve talebi dengeye gelecek şekilde düzenleyecektir. (Zinn,1977:43) Dolayısıyla kısa vadede "tesadüfi" dalgalanmalar olabilir, ama uzun vadede "her arz kendi talebini yaratır". Özellikle J.B.Say ve D.Ricardo'nun temsil ettiği bu teorilerin temel varsayımına göre tüm üretim tüketilir, çünkü üretimin değeri dağıtılan gelirin değerine yani satınalma gücüne eşittir. (Rosier, 1991 : 30). Bu varsayım altında dalgalanmalar ve krizler, devlet müdahaleleri , sendikal mücadeleler gibi "raslantısal" nedenlerden kaynaklanmaktadır.

A.2.2. Kozmik ve Coğrafi Teoriler : Bu teorilere göre kozmik etkiler (güneş lekeleri) veya hasat ve nüfus değişimleri ana neden olarak dalgalanmalara neden olmaktadır.

B. MARKSİST OKUL

Klasik okulun geliştirdiği kavramlardan yola çıkarak "eleştirel" bir düşünce sistemi kuran K.Marx ve kendisini izleyen düşünürlerin oluşturduğu Marksist Okul konjonktürel dalgalanmaları kriz veya bunalım teorilerinin kısa dönemdeki bir ifadesi ve görünümü olarak ele almaktadırlar. Marksist yaklaşımdaki temel varsayım, dalgalanmaların kapitalist iktisadi sistemin kendi "içsel" yapısından kaynaklandığı ve bu yapının "ücretli emek" ile sermaye arasındaki "çelişkili" ilişki üzerine kurulu olduğudur. Buradaki, asıl çelişki üretimin "toplumsal" niteliği ile üretim araçlarının mülkiyetinin ve ekonomik kararların "özel" niteliği arasındadır. Malların, üreticilerce tüketilmesi için değil, satılması için üretilmesi dengesizliklere yol açar. (Rosier, 1991 : 32)

Dalgalanmaların ana nedeni, sermaye birikimi sürecinde bu süreci belirleyen "kâr oranı"ndaki değişimlerdir. Bir yandan firmalar arasındaki yoğun rekabet sonucu maliyetler özellikle de ücretler üzerinde baskı oluşması, diğer yandan

da teknolojik gelişmeler yukarıdaki esas etken etrafında şekillenen ikincil unsurlardır.

C.NEO-KLASİK OKUL

Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren adından çokça söz ettirecek olan Neoklasik Okul içinde konjonktürel dalgalanmalara yaklaşım, içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı boyutta ele alınabilir.

C.1. İçsel Teoriler: Bu grup içerisinde çoğunlukla aşırı-yatırım veya aşırı-üretim teorileri yer almaktadır.

C.1.1. Aşırı-Yatırım Teorileri

Bir ekonominin yatırım malları üreten ve tüketim malları üreten sektörden oluştuğu varsayımı altında yatırım malları sektörünün tüketim malları sektörüne göre hem çok daha hızlı büyüdüğü hem de daha çok dalgalandığı gözlenmektedir. Aşırı-yatırım teorileri bu gözlemden yola çıkmakta ancak değişik boyutlardan yaklaşmaktadırlar:

a) Parasal Aşırı-Yatırım Teorileri : Söz konusu teoriler, tasarruf ve kredilerin dalgalanmalarda oynadığı rol ekseninde oluşturulmuşlardır. Bir dalga esnasında alçalış evresine geçişin ve krizin ana nedeni olarak "sermaye" kıtlığı görülmektedir. Buna ek yatırımları teşvik eden "para faizi" (banka kredi faizi) ile "doğal faiz" (yatırımın getiri oranı) arasındaki farkın yol açtığı düşünülmektedir. K.Wicksell'in savunduğu bu görüşe göre yükseliş evresinde para faizi, doğal faizin üzerine çıktığında alçalış evresine geçilmektedir. Yapılan varsayım, para faizinin sadece sermayeye olan arz ve talebi değil, aynı zamanda "üretim yapısını" da belirlediğidir. Örneğin düşük faizler, emeği daha ucuz olan sermaye ile ikame edici üretim yapılarına yol açabilir. Benzer şekilde faizlerin artması sermaye sıkıntısına ve böylece yatırımların azalmasına yol açacaktır. (Teichmann, 1988 : 5)

b) Parasal-Olmayan Aşırı-Yatırım Teorileri : Söz konusu teorilerin temel varsayımı üretken kapasitenin yaratılmasının talebin gelişmesi ile orantılı olmayacağıdır. A.Aftalion ve J. M. Clark tarafından geliştirilen "çarpan" kuramına göre tüketim mallarının talebindeki artış, yatırım malları talebindeki artış üzerinde yükseltici etkisi nedeni ile

"aşırı-yatırım" eğilimi taşır. (Rosier, 1991:37) Özellikle Spiethoff ve Schumpeter'in temsil ettiği diğer bir yaklaşımda ise dalgalanmaya yol açan ana etken "teknik ilerleme" ve girişimcilerin "buluşları"dır. Yeni ürünler ve yeni üretim teknikleri bunları uygulayan firmalara kâr sağlarken diğer firmaların da bu yenilikleri zamanla genelleştirmelerine yol açmaktadır. Böylece kârlar düşmekte ve bir yenilik sanayide uygulanana kadar alçalış evresi sürmektedir.

C.2. Dışsal Teoriler

Bu tür teoriler psikolojik ve parasal teoriler olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Pigou'nun oluşturduğu psikolojik teoriye göre konjonktürel dalgalanmalara yol açan ana neden piyasa ile ilgili iktisadi karar unsurlarının iyimser veya kötümser beklentileridir. Hawtrey'in savunduğu parasal teoride temel varsayım paranın akışındaki dengesizliktir. Dalgalanmalar salt bir parasal olgu olarak ele alınmakta ve para akışındaki değişimlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

D- KEYNEZYEN OKUL

J.M. Keynes'in görüşleri ile oluşmuş ve geliştirilmiş bu okul özellikle talebi oluşturan GSMH'nin bileşenleri ve bunların dalgalanması üzerinde durmaktadır. Keynes'de vurgu özellikle yatırımlar ve yatırımlara yön veren kâr oranlarına ilişkin "beklentiler"dedir. Konjonktürel dalgalanmaların temel nedeni en üretken sermayenin beklenen getiri oranındaki (sermayenin marjinal etkinliği) çevrimsel değişimlerdir. (Rosier, 1991 : 39). Yatırımlarla -"hızlandıran ilkesine" ve "gecikme etkisine" bağlı olarak- üretim kapasitesi arasındaki ilişki Keynezyen Okul içinde önemli bir araştırma alanıdır.

E- KONJONKTÜR TEORİLERİ ALANINDA SON GELİŞMELER

1960'lardan itibaren özellikle Keynes yönelimli konjonktür teorilerine tepki olarak gelişen ve başını M.Friedman'ın çektiği Monetarist Okul, konjektürel dalgalanmalara Neoklasik Okul'unkinden esinlenen yorumlar getirmiştir. Monetarist görüşe göre yanlış para politikaları "aslında dengede" olan ekonominin bozulmasından ve dalgalanmaların yaratılmasından sorumlu tutulmaktadır. Genellikle "dışsal" konjonktür teorileri kategorisi içerisinde

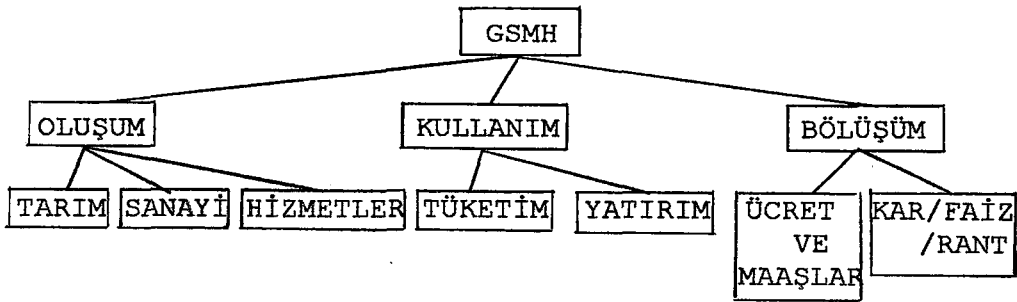
sınıflandırılabilir bu yaklaşıma ek olarak "rasyonel beklentiler" , "tesadüfi şoklar" (faiz oranları, petrol fiyatları), "piyasa psikolojisi" gib faktörlerin vurgulandığı yeni teori geliştirme çabaları gözlenmektedir.

2.2. BİR SENTEZ YAKLAŞIMI

"Bir cinayeti çözenin en önemli kuralı bütün ipuçlarını bir araya getiren nedeni bulmaktır."

-Sherlock Holmes, A.C.Doyle-

Bu bölümde yukarıda değinilen, farklı teorik yaklaşımlar ışığında konjonktürel dalgalanmaları anlamaya yönelik bir sentez yaklaşımı denenmektedir. Böylesi bir yaklaşımın temelinde konjonktürel dalgalanmaların iktisadi yapının işleyişinden bağımsız olmadığı, dolayısıyla ancak ekonominin yapısal, reel değişkenleri arasındaki ilişkilerin yakından incelenmesiyle anlaşılabilirliği görüşü yer almaktadır. Bu görüşü açıklamak üzere iktisadi yapı ve değişkenleri üzerinde yoğunlaşılabilir. Bu değişkenlerin başında konjonktürel dalgalanmalar açısından da oldukça önem taşıyan GSMH gelmektedir. Bir ekonomide bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade eden GSMH'ya üç boyuttan bakılabilir. Bu üç boyut aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

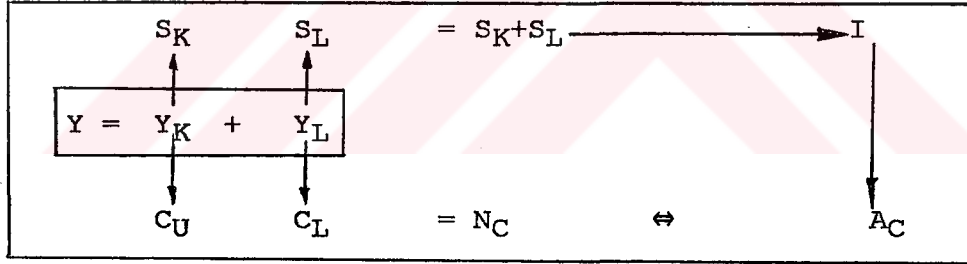

Şekil 4-1 : GSMH, Oluşum, Kullanım, Bölüşüm
(Hujer-Cremer, 1977:196)

Özellikle GSMH'nın ne şekilde kullanıldığı ve nasıl bölüşüldüğünü incelemek, iktisadi yapıyı ve bu yapıyı oluşturan değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak açısından önem taşımaktadır. GSMH'nın, diğer bir deyişle belli bir dönemdeki üretimin değerinin bir sonraki dönem için ne

kadarının tüketime ne kadarının yatırımlara ayrılacağı, üretim sürecinde oluşan gelirin nasıl bölüşüldüğü ile ilişkilidir. Dolayısıyla üretim ve yeniden üretim süreci arasındaki bağıntıyı sağlayan kilit faktör "gelir dağılımı"dır. Bu nokta şöyle de açıklanabilir. "... paylaşılan gelire ekonomideki çevrimsellik açısından yaklaşmak gerekir; üretimin yapısı faktör istihdamını belirlerken, bu bağıntı ile yaratılan gelirin dağıtılma mekanizmalarını da belirlemiş olmaktadır. Öte yandan üretim yapısının kendisi talep aracılığı ile gelir dağılımı yapısından etkilenmektedir, talebin yapısı üretim yapısı için bir sinyal niteliğindedir." (Şenesen, 1984 : 62)

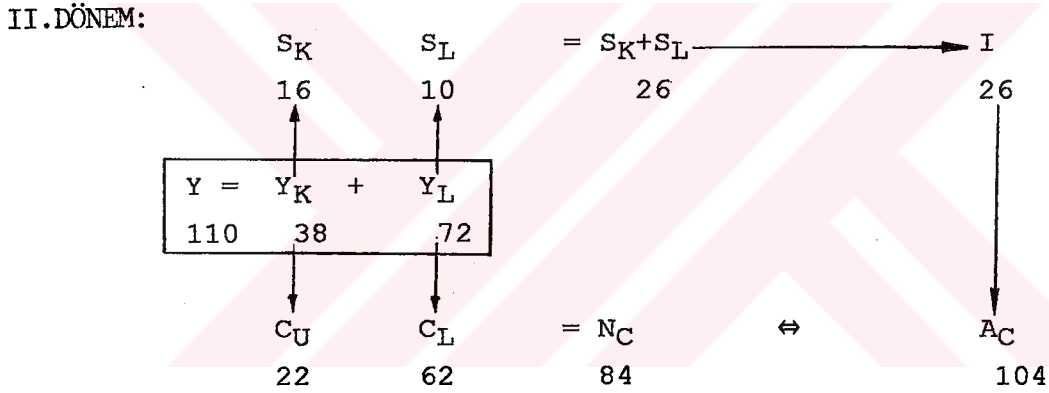
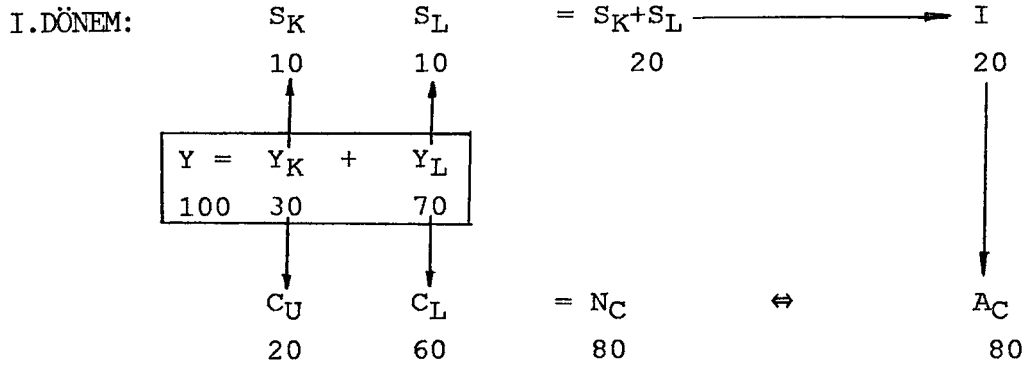
Yukarıdaki bilgiler ışığında gelir dağılımının yapısı ile üretim yapısı arasındaki karşılıklı ve içiçe bağımlılığın vurgulanması gerektiği, konjonktürel dalgalanmaların sürekli yinelenen niteliğinin sermaye birikiminin bu etkileşim sürecinde aranması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda çözümlemeyi biraz daha derinleştirmek amacıyla bir ekonominin iktisadi yapısı aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 4-2 : İktisadi yapının tasviri (Dahl,1990:415)

- Y = Ulusal gelir (GSMH)
- Y_K = Sermaye gelirleri (kar, faiz, rant)
- Y_L = Emek gelirleri (ücret+maaş)
- S_K = Mülk sahiplerinin tasarrufu
- S_L = Ücretlilerin tasarrufu
- $S_K + S_L$ = Toplam tasarruflar
- I = Yatırım hacmi
- C_K = Mülk sahiplerinin tüketimi
- C_L = Ücretlilerin tüketimi
- N_C = Tüketim malları talebi
- A_C = Tüketim malları arzı

Yukarıdaki şema bir ekonominin bir dönemden diğerine değişimini anlamak açısından bir işlev görmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki gibi bir örnek verilebilir.

DENGESİZLİK
 ↙ ↘
 EKSİK TÜKETİM TEORİLERİ AŞIRI ÜRETİM TEORİLERİ

Şekil 4-3 : İktisadi yapıda zaman içindeki değişimler
(Dahl, 1990:416)

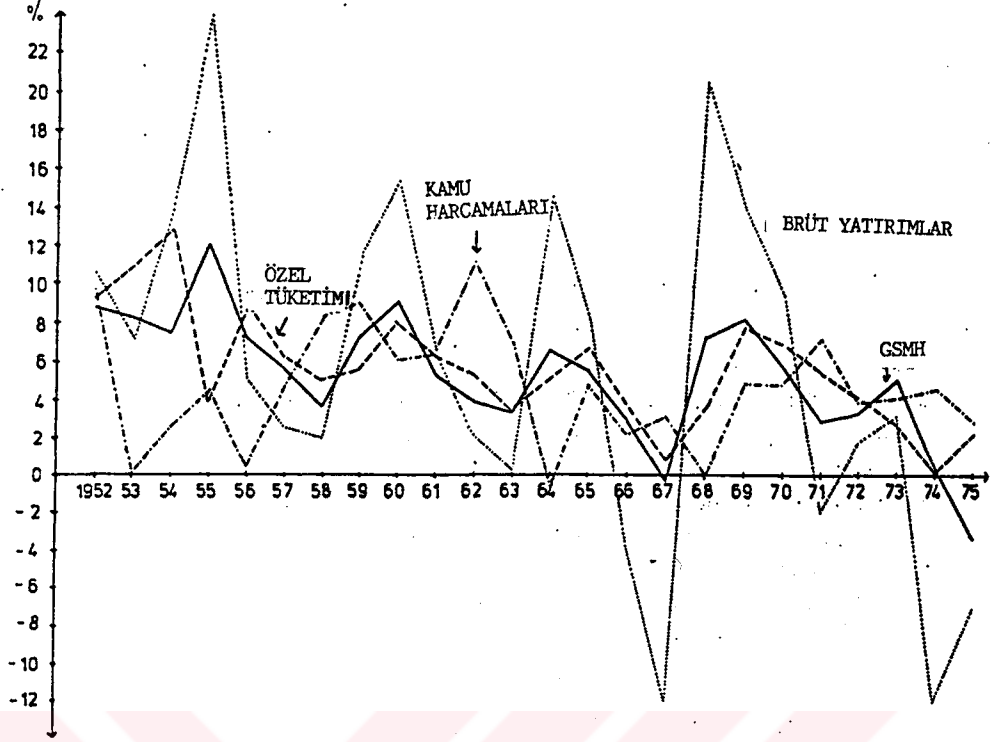
Yukarıdaki örnekte I. Dönemde ekonominin dengede olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca yatırım malları üretimi ile tüketim malları üretimi arasında da 1:4 gibi bir oransal ilişkinin olduğu, diğer bir deyişle bir birim yatırım malı ile dört birim tüketim malı üretilebileceği -ki böylesi bir oranın pratikte hesaplanması pek mümkün değildir- varsayılmaktadır. İkinci dönemde ise devletin bir üretim alanında ihale yaptığı ve bunun sonucunda yapılan yatırımla sermaye ve emek gelirlerinin arttığı varsayılmaktadır. Diğer bir varsayım da

yatırım ve tüketim planlarının sonsuz yüksek bir hızla gerçekleştiğidir. Şekilden de görüldüğü üzere belli bir dönem sonra iktisadi yapı adeta tüketim malları talebiyle arzı arasında görülen bir dengesizlik "üretmektedir". Bu bölümün başında değinilen Eksik-tüketim veya Aşırı-üretim teorileri aslında aynı sürecin iki farklı boyutunu ortaya koymaktadırlar. Ancak kanımızca burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Eksik-tüketim veya Aşırı-üretim, iktisadi yapıdaki dengesizliklerin nedeni değil, sonucudur. Dolayısıyla konjonktürel dalgalanmaların kaynağını eksik-tüketim veya aşırı-üretimde değil, bu olgulara yol açan süreçlerde aramak daha doğru olacaktır.

Bu amaçla GSMH'nin bileşenlerinden yola çıkarak konjonktürel dalgalanmaların kaynağı araştırılmaktadır.

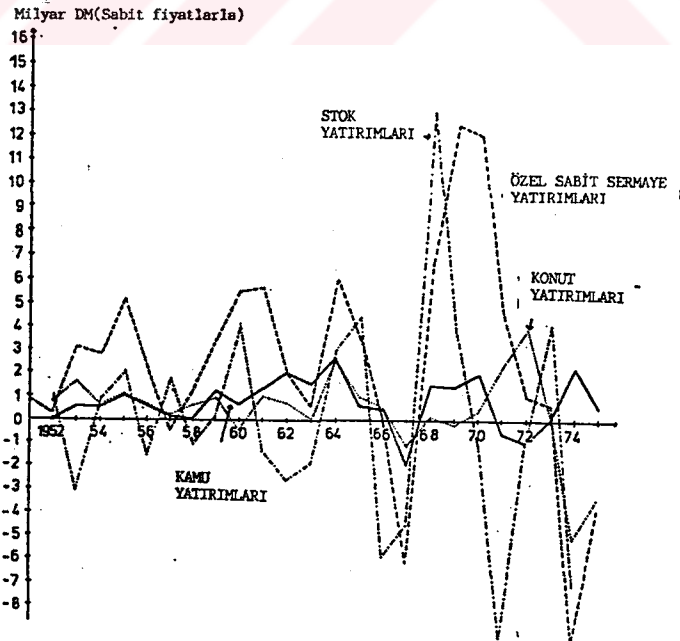
1. GSMH VE BİLEŞENLERİ: Bu aşamada GSMH ile önemli bileşenleri olan özel tüketim, sabit sermaye yatırımları kamu harcamalarının dalgalanmaları karşılaştırılmaktadır. Diğer GSMH bileşenleri olan ihracat ve ithalatın ise konjonktürel dalgalanmaları etkiledikleri, ancak onu yaratmadıkları düşünülmektedir. İthalat ve ihracatın her birinin çevrimle aynı yönde hareket ettiği, fakat dış ticaretin (ihracat-ithalat) çevrimle ters yönde hareket ettiği gözlemiyle birlikte başta Almanya olmak üzere birçok sanayileşmiş ülkede dış ticaretteki olumlu gelişmelere rağmen konjonktürel dalgalanmaların yaşanması yukarıdaki görüşü desteklemektedir.

Aşağıdaki şekilden de görülebileceği üzere Özel Tüketim ve kamu harcamaları GSMH'ya çok benzer değişiklikte bir dalgalanma göstermektedir. Özel tüketimin gelire ve bundan dolayı GSMH'ya bağımlı olduğu (Kromphardt,1977:145) ve kamu harcamalarının da piyasa dışı birtakım hizmetleri içermesi ve bundan dolayı mal piyasalarındaki konjonktürel gelişmelerden daha az etkilendikleri düşünülürse, konjonktürel dalgalanmaların kaynağını yatırımlarda aramak anlamlı olmaktadır.

Şekil 4-4 : Almanya'da GSMH ve bileşenlerinin yıllık büyüme oranları (Kromphardt,1977:146)

Yatırımların zaman içindeki gelişimi bileşenlerine ayrılmış olarak aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 4-5 : Almanya'da Gayrisafi yatırımların bileşenlerine göre gelişimi (Kromphardt,1977:147)

Buna göre kamu yatırımlarının ve konut yatırımlarının görece olarak daha az dalgalandığı söylenebilir. Halbuki stok yatırımları ve özel sabit sermaye yatırımları oldukça şiddetli dalgalanmaktadır. Dolayısıyla konjonktürel dalgalanmaların kaynağını bu iki bileşende, özellikle de özel sabit sermaye yatırımlarının gelişiminde aramak gerekmektedir.

2. SABİT SERMAYE YATIRIMLARINI BELİRLEYEN ETKENLER

Yatırım faaliyetinin belirleyici nedenlerini ve bu kadar sık ve şiddetli dalgalanmasının nedenlerini bulmak için öncelikle şu soru sorulabilir: Bir firma veya sermayedarın yatırım yapmasının altında yatan güdüler nelerdir?

Bir sermayedar şu amaçlarla yatırım yapabilir. (Kromphardt, 1977 : 148-150)

1- Aynı üretim tekniğiyle, mevcut üretim miktarından daha fazla üretmek için. Bu tür yatırımlar "Genişleme yatırımları" olarak adlandırılmaktadır.

2- Yeni mallar üretmek için

3- Aynı üretim miktarında, aynı malları daha düşük maliyetli tekniklerle üretmek için. Bu tür yatırımlar "yenileme yatırımları" olarak adlandırılmaktadır.

4- Ürün çeşidi ve üretim yöntemini değiştirmeden, üretim makinelerinin kullanımını dengelemek için. Bu tür yatırımlar "ilave yatırımlar" olarak adlandırılmaktadır.

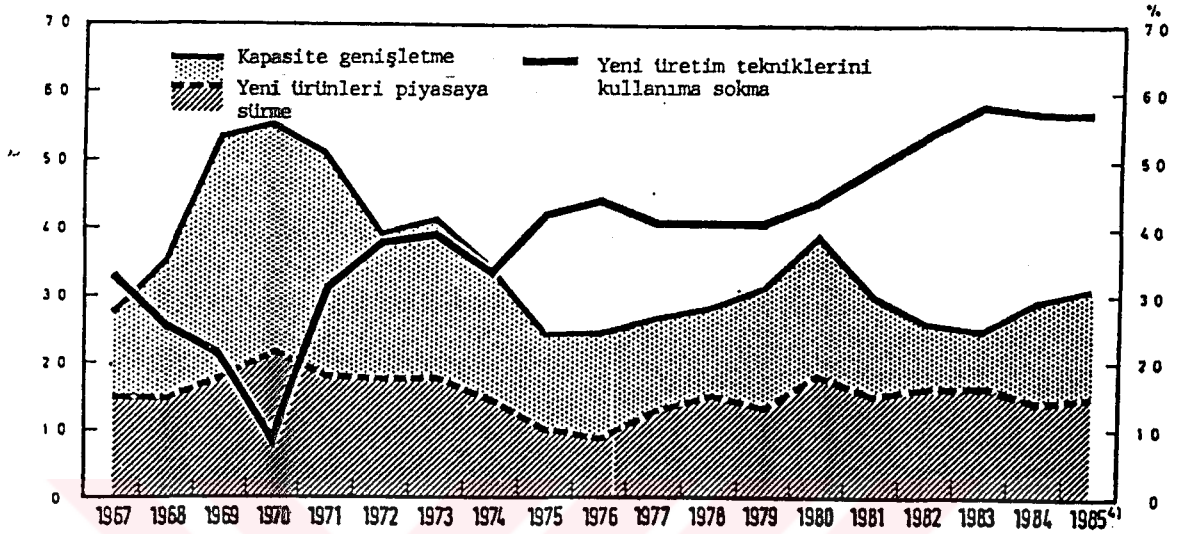
Büyüyen bir ekonomide devamlı yeni teknik gelişmeler olduğu, talebin yapısının değiştiği ve faktör fiyatları arasındaki ilişkilerin değiştiği varsayımları altında yukarıda ifade edilen dört durum da saf biçimleriyle karşımıza çıkmaz. Bütün yatırımlarda yeni teknik imkanlar ve faktör fiyatları arasındaki ilişkilerin gelişimi de dikkate alınır, ayrıca sık olarak yeni çeşit mallar da üretilir. Bu nedenle yatırım amaçlarını bu dört duruma indirgemek yerine, bunlardaki şu iki ortak bileşeni ayırtmak daha açıklayıcı olmaktadır. (Kromphardt, 1977:153)

a) "Kapasite" bileşeni

b) "Yenileme" bileşeni

(Bu ikili ayırımı yatırımlarla oluşturulan kapasitelerle yeni çeşit ürünlerin üretilip üretilmediği dikkate alınmamaktadır.)

Yatırım hedefi olarak gösteren firmaların yüzdesi

Şekil 4-6 : İmalat sanayinde yatırım faaliyetleri
(Teichmann, 1988:40) (Almanya örneğinde)

Buna göre sermayedarın "ek üretim kapasitesi" yaratmasını etkileyen faktörler şöyle sıralanabilir.

1- Sermayedarın kâr beklentileri : Söz konusu beklentiler hem belirlenen ürün fiyatlarında satılabilir ürün miktarının hem de üretim maliyetlerinin gelişimine bağlıdır. Ancak kendi başına kâr beklentileri ve artan satış miktarı beklentileri yatırımları harekete geçirmeye yetmeyebilir.

2- Sermayedarın sahip olduğu finansal olanaklar: Bu olanaklar, otofinansman imkanı ile kredi potansiyeline bağlıdır. Bir işletmenin yatırımlarını kendi başına finanse ettiği yatırım hacmi, brüt kârların (net kâr+amortismanlar) gelişimi ile daha önceki dönemin brüt kârlarının henüz yaratılmamış kısmı tarafından belirlenir. Sermayedarın kredi elde etme imkanı ise finansal konumuna, kâr durumuna ve kredi verenin kâr beklentilerine bağlıdır.

3- Beklenen kârlara oranla finansal maliyetlerin gelişimi

Yatırımların "yenileme" bileşenini belirleyen nedenler ise şunlardır:

1- Teknik Gelişme Düzeyi: Teknolojik gelişmeler, sermayedarın yeni makinalar kullanmasına ve böylece aynı ürünü veri faktör fiyatlarında daha düşük üretim maliyetleriyle üretmesine yol açmaktadır.

2- Faktör Fiyatları Arasındaki Oran: Emeğin fiyatı (ücret) ile sermayenin fiyatı (faiz) arasındaki oran önemlidir, çünkü artan ücret/faiz oranında sermayedar için emeği sermaye ile ikame etmek, yani işgücünden tasarruf etmek üzere yatırım yapmak iktisadi mantık açısından daha "rasyonel" hale gelmektedir.

3- Sermayedarın Sahip Olduğu Finansal Olanaklar

Yukarıdaki saptamalar ışığında yatırım faaliyetlerini doğrudan belirleyen etkenler önem sırasına göre şöyle ifade edilebilir.

1- Kâr oranındaki değişimler

2- Talepteki değişimler

3- Fiyat ve ücret maliyetlerindeki değişimler

4- Faiz oranları ve diğer finansman maliyetlerindeki değişimler.

Gözlemlere dayanarak oluşturulan bu bulguların vardığı sonuç, konjonktürel dalgalanmaların kaynağının sermaye birikim sürecinde ve bu sürecin merkezinde yer alan yatırımlarda aranması gerektiğidir. Yatırımları bu kadar hareketli ve oynak hale getiren dinamik güç ise rekabetçi bir sistemde maksimumlaştırılmaya çalışılan "kâr oranı" arayışıdır. (Rosier, 1989:41)

Son aşama olarak yukarıda yapılan saptamalar ışığında konjonktürel dalgalanmalar bir çerçeve içinde, her bir evredeki ve evreler arasındaki dinamik süreçler dikkate alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. Açıklamaya temel teşkil eden varsayımlar şunlardır:

1- Konjonktürel dalgalanmalar, ancak bunların arka planında yer alan uzun dalgalar ve bunların bulunduğu evreye özgü koşullar gözönünde tutularak anlaşılabilir ve açıklanabilir.

2- Konjonktürel dalgalanmaların kaynağı, bir ekonomiyi oluşturduğu varsayılan iki temel sektörün (yatırım ve tüketim malları sektörü) üretimlerinin gelişimiyle, ücret ve kârların gelişimini belirleyen bölüşüm süreçleri arasındaki etkileşimde bulunabilir. (Şık, 1986:34)

Konjonktürel dalgalanmaların her bir evresi arasındaki etkileşimi ortaya koyabilmek amacıyla EK C'de tanımlanan göstergelerin bir evreden diğerine değişimi şematik olarak şöyle gösterilebilir.

Tablo 4-1 : Konjonktürel dalganın evreleri ve göstergelerin değişimi

genişleme	daralma
ÖZELLİĞİ: Üretimin hızlı büyümesi	Üretimin yavaşlayan büyümesi veya üretimde mutlak düşüş
SÜRESİ: 1 - 2 yıl	2 - 4 yıl
GÖSTERGELER :	
- GSMH +	-
- Yatırım haddi +	-
- Kâr haddi +	-
- Emek verimliliği +	-
- Toplam tüketim h.-	+
- Özel tüketim h. -	+
- Ücret haddi -	+

Bu şemada (+), göstergenin değerindeki değişimin bir önceki dönemle karşılaştırıldığında arttığını, (-) ise azaldığını göstermektedir.

Yukarıdaki bilgiler gözönünde tutularak konjonktürel dalgalanmaların dinamiği, uzun dalganın içinde bulunduğu evreye göre aşağıda açıklanmaktadır.

A) UZUN DALGANIN YÜKSELİŞ EVRESİNDE KONJONKTÜREL DALGALANMALAR (1950-1970)

Uzun dalganın yükseliş evresi, konjonktürel dalgalanmadaki daralma evrelerinin görece olarak kısa sürdüğü, üretimdeki büyümenin hızlandığı ve işsizliğin düşük seviyede olduğu bir dönem olarak nitelendirilebilir. Uzun

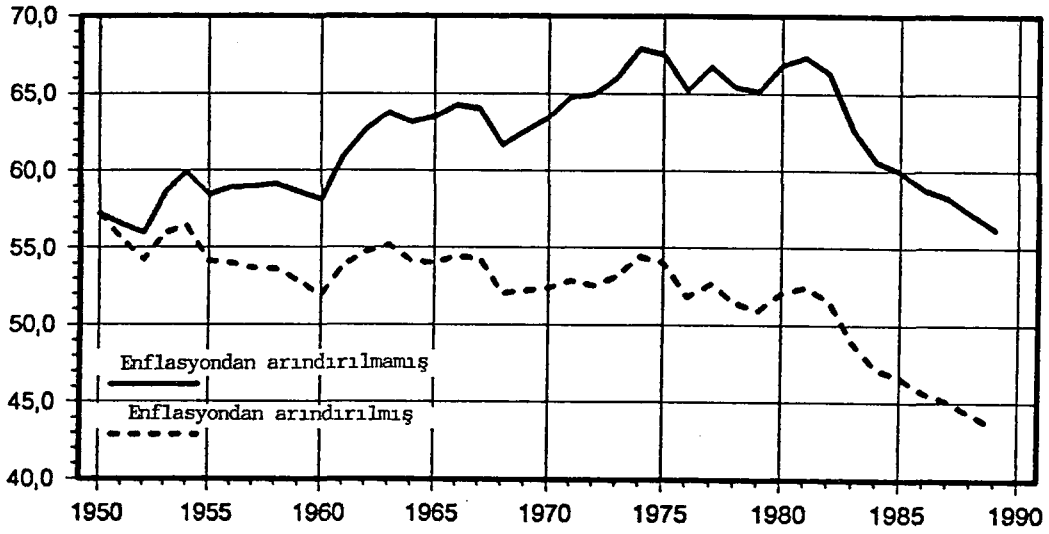
dönem boyunca iyimser satış beklentileri, yüksek kârlar ve kredi faiz oranlarının üstünde olan yatırım kârlılığı, yatırım faaliyetlerinin temel itici güçleridir. Konjonktürel dalgalanmanın genişleme evresinin sonunda yatırım malları sektöründe fazla üretim yığılması olmaktadır. Bunun nedeni gerek yatırım malları gerekse tüketim malları sektöründe beklenen siparişlerin gerçekleşmemesidir.

Belli bir süre sonra yatırım malları sektöründe fazla üretim "eritilince" tüketim malları sektöründe artan talebi karşılamak için tekrar yatırım faaliyetlerine başlanmaktadır. Daralma evresinin sonu anlamına gelen bu yatırım canlanması tüketim malları üreticileri için, yatırım malları üreten firmalar tarafından harekete geçirilmektedir. Söz konusu canlanma ve genişleme evresine geçişte, talep artışına bağlı olarak artan kârlar itici bir güç olmaktadır. (Teichmann, 1988:44)

Genişleme evresinin başında istihdam, ücretler ve bunlara bağlı olarak toplam tüketimde bir artış gözlenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken şu noktadır: Daralma evresinden genişleme evresine geçildiği andan itibaren toplam tüketim hızla büyümesine rağmen, tüketim haddi azalmaktadır. Bunu nedeni şöyle açıklanabilir: Yatırım malları sektörü, sermaye yoğunluğunun oldukça yüksek olduğu ve devamlı arttığı bir sektör niteliğindedir. Dolayısıyla yatırımların hızla arttığı bir evrede sermayenin toplam girdideki payı da emeğe göre artmaktadır. Emek/Sermaye arasındaki bu düşüş, yatırım haddi artarken ücret haddinin ve tüketim haddinin düşmesine yol açmaktadır. (Şik, 1986:43)

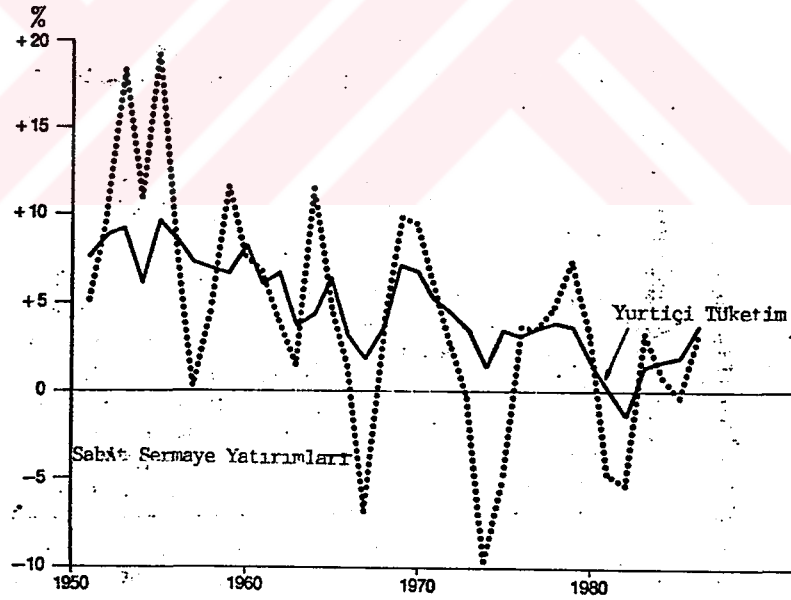
Diğer bir deyişle ücretlerin ve kârların toplam tüketim için kullanılan kısımları hızla artmakta, ancak bu artış yatırımların artış oranının gerisinde kalmaktadır.

Daha önce de vurgulandığı üzere tüketim malları sektöründeki üretim, yatırım malları sektöründeki gibi şiddetli dalgalanmalar göstermemektedir. Bunun temel nedeni, tüketim harcamalarında en çok paya sahip olan ücretli kesimin gelirlerinin aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere artmadan aynı seviyede seyretmesidir.

Şekil 4-7 : Almanya'da net ücret gelirlerinin ulusal gelir içindeki yüzde payı (Glasstetter,1991:109)

Tüketim harcamalarında da yukarıdaki gelişmeye paralel olarak sabit bir seviyede seyretmektedir. Bu olgu da aşağıdaki şekilde görülebilir.

Şekil 4-8 : Almanya'da tüketim ve yatırımlar (1980 fiyatlarıyla) (Teichmann,1988:55)

Bunun nedenleri artan ücretlerle emek verimliliği arasındaki gecikmeli ilişkide yatmaktadır. Ücret artışları genişleme evresinde genellikle sermaye yoğunluğundaki artışa bağlı olarak artan emek verimliliğinin gerisinde kalmaktadır.

Daralma evresine girildiğinde ise ücretler, emek verimliliğindeki artışlara oranla daha hızlı artmaktadır. (Şık, 1986 : 43)

Genişleme evresinin sona erip, daralma evresine geçilmesinin kaynağı bölüşüm sürecine bağlı olarak meydana gelen yatırım ve tüketim hadleri arasındaki büyüme farkıdır. Yatırım malları sektörü, tüketim malları sektörünün talep ettiği malları "aşırı" üretmiş ve tüketime göreli yavaşlamasını hesaba katmamıştır. Üretim kapasitesi ile efektif talep arasındaki bu uyumsuzluk (Rosier, 1951 : 41) kârların ve buna bağlı olarak yatırım faaliyetlerinin düşmesine yol açmaktadır ve böylece daralma evresine girilmektedir.

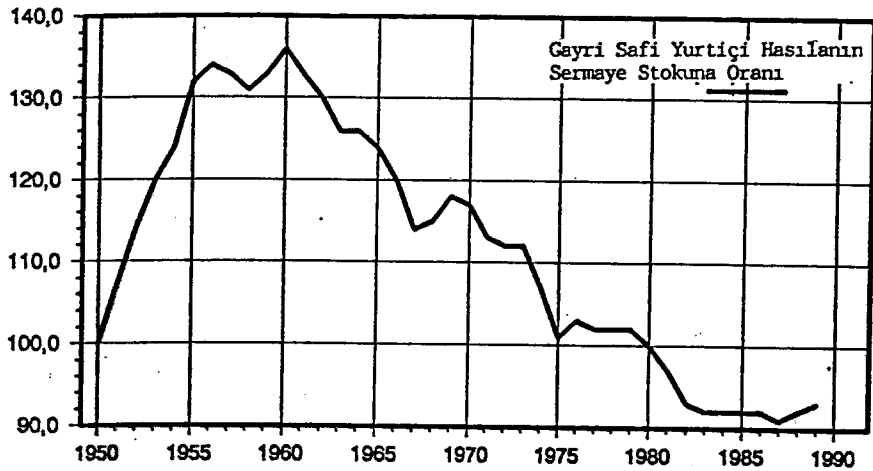
B) UZUN DALGANIN ALÇALIŞ EVRESİNDE (1970-?) KONJONKTÜREL DALGALANMALAR

60'lı yılların ikinci yarısından itibaren üretim teknolojisinin de sınırlarına dayanmasıyla birlikte sermaye verimliliği aşağıdaki şekilden de görülebileceği üzere uzun dönemli bir düşüş içindedir.

Sermaye verimliliği

(1980 fiyatlarıyla)

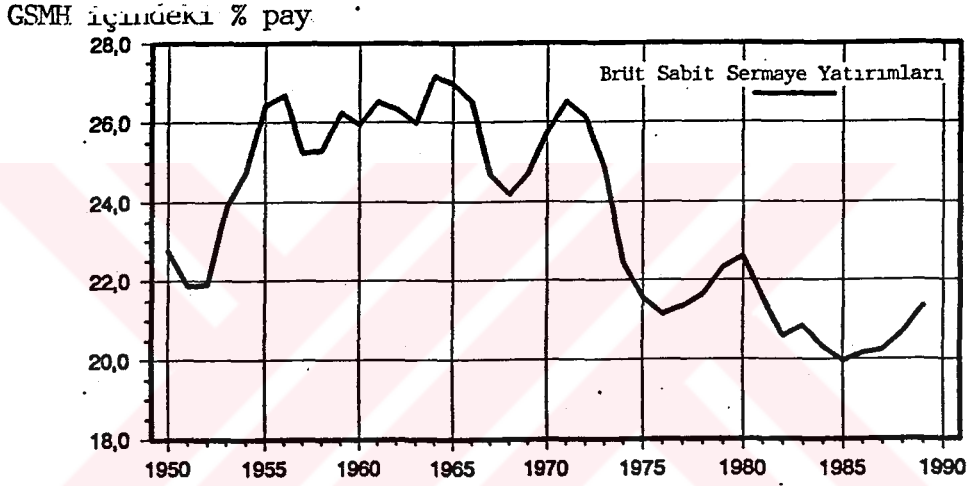
1950 = 100

Şekil 4-9 : Almanya'da sermaye verimliliğinin gelişimi
(Glasstetter, 1991:58)

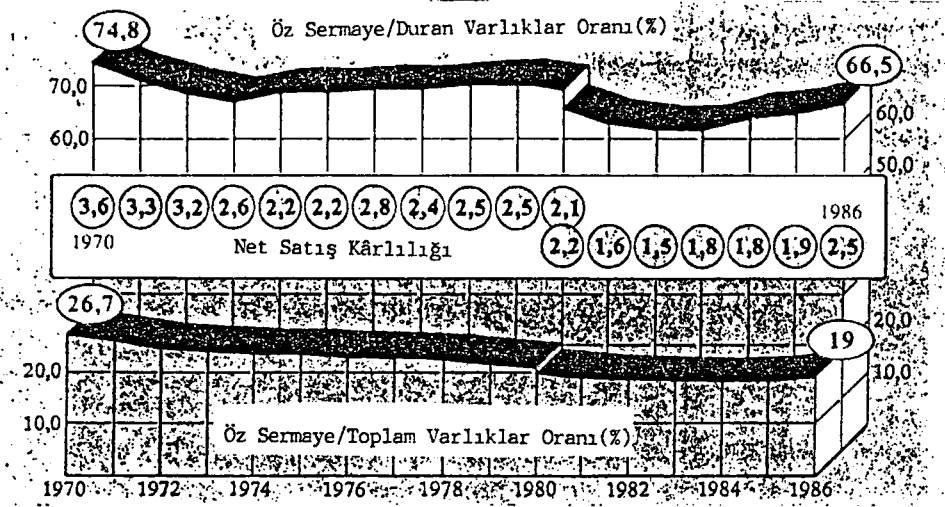
Sermaye verimliliği ile birlikte kâr haddi de azalmakta, buna karşın düzenli olarak artan emek verimliliğinde ücret haddi aynı seviyede kalmaktadır. Emek verimliliğindeki bu artış, özellikle daralma evrelerinde maliyetleri düşürmek amacıyla başvurulmuş yenileme yatırımlarının artmasının bir sonucudur. (Bkz. Şekil 4-6)

Uzun dalganın bu alçalış evresinde 70'li yıllardan itibaren gözlenen ve uzun dönemli eğilim olarak, konjonktürel dalgalanmaların genişleme evresinde bile yatırım dinamiğinin oldukça zayıfladığı söylenebilir. İlgili şekil aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 4-9 : Almanya'da Gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının gelişimi (Glasstetter, 1991:89)

Bunun nedeni olarak azalan sermaye verimliliği ile birlikte kâr haddinin ve yatırım kârlılığının azalması ve buna bağlı olarak toplam varlıklar içinde öz sermayenin payının giderek azalması aşağıdaki şekil aracılığıyla gösterilebilir.

Şekil 4-10 : Almanya'da kârlar ve Toplam Varlıklar içinde özsermayenin gelişimi (Teichmann, 1988:46)

Hızla azalan kâr hadleri yatırımlar için gerekli kredi ihtiyacının hızla artmasına ve bu nedenle özellikle 80'li yıllardan itibaren faizlerin yükselmesine yol açmaktadır. Faizlerin, gerçekleşen ve beklenen yatırım kârlılığının üstüne çıktığı andan itibaren kredi talebi gerilemekte ve her iki temel sektörün yatırımlarında da bir azalma gözlenmektedir.

Çünkü finansal yatırımlar üretken yatırımlardan daha cazip hale gelmektedir. Uzun dalganın yükseliş evresinde kredi faizleri yatırım kararlarında daha az bir seviyeli ve ikincil bir rol oynamakta iken, alçalış evresinde konjonktürel dalgalanmalarda daralmaya yol açan belirleyici bir kriter olmaktadır.

Özetlemek gerekirse, uzun dalganın alçalış evresinde görülen konjonktürel dalgalanmalarda genişleme evresinden daralma evresine geçişte iki ana kaynaktan sözedilebilir:

1- Uzun dalganın yükseliş evresine benzer şekilde, konjonktürel dalgalanmanın genişleme evresinde gelir dağılımı sermayedar lehine gelişmekte diğer bir deyişle kârların aldığı paydaki artış ücretlerin aldığı paydaki artıştan fazla olmaktadır. Ve buna bağlı olarak tüketim haddi yatırım haddinin gerisinde kalmaktadır.

2- Yatırım kârlılığının faizlerin gerisinde kalması genişleme evresinden daralma evresine geçişte özgün bir belirleyici faktördür.

Son olarak konjonktürel dalgalanmalarla ilgili olarak şunlar söylenebilir. Politik güç ilişkileri bölüşüm mücadelerinin sonuçları, devletin ekonomi politikaları, petrol krizi ve sektördeki yapısal değişiklikler de daralma evresinin "ortaya çıkmasında" etkili unsurlar olarak ele alınmalıdır. Ancak bunlar dalgalanmaların uzunluğunun ve şiddetinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar, dalganın kendisini belirlememektedirler.

SONUÇLAR

Konjonktür analizi, gerek tek tek ülke ekonomilerinin gerekse bir bütün olarak dünya ekonomisinin dinamiğini anlayabilmek açısından ekonomi bilimi içinde oldukça önem taşıyan bir araştırma alanıdır. İktisadi faaliyetin tarihte özgün bir üretim biçimi olan kapitalizmin gelişimine paralel olarak çevrimsel bir nitelik göstermesi, diğer bir deyişle birbirini takip eden konjonktürel dalgalanmalar şeklinde gelişimi, bu dinamiğin arkasında yatan süreçlerin incelenmesiyle açıklanabilir. Konjonktürel dalgalanmalar, "açıklanabilmek için önce bir çeşit yeniden inşa edilmelidirler ve inşa edilebilmek için açıklanabilmelidirler". (Rosier, 1991:24) Bu doğrultuda, konjonktürel dalgalanmaların bir takım çözümleme teknikleri aracılığıyla gözlemlenmesi ancak elde edilen ampirik bulguların -nedensellik ilişkilerinin, "nedenlerin önceliği" sorunu etrafında kurulmuş olduğu bir teorik yapı içine yerleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Konjonktürel dalgalanmalar "bugünkü" yatırım kararlarıyla "gelecekteki" tüketim ihtiyaçları arasındaki uyumsuz gelişmeye dayanarak bir makroekonomik "dengesizlik" olarak da nitelendirilebilir. Konjonktürel dalgalanmaları açıklamak üzere farklı iktisadi düşünce okulları tarafından geliştirilen teorilerin ayırım noktası temelde, bunların oluşum nedenlerine ekonominin içsel işleyiş yapısının mı yoksa dışsal, ekonomi dışı bir takım faktörlerin mi yol açtığı sorularına verilen cevaplar ekseninde şekillenmektedir.

Mevcut konjonktür teorileri ışığında bu çalışmada benimsenen yaklaşıma göre,

1.) Konjonktürel dalgalanmaların bir çevrimden diğerine sürekli tekrarlanan, esas belirleyici nedenleri, yatırım ve tüketim malları sektörlerinin üretimlerinin gelişimiyle, ücret ve kârların gelişimini belirleyen bölüşüm süreçleri arasındaki etkileşimde aranmaktadır.

Bir çevrimden diğerine değişebilen, o çevrime özgü yan faktörler ise, sözkonusu konjonktürel dalgalanın bunun arka

planında yer alan uzun dalganın hangi evresinde olduğuna o evreye özgü koşullara bağlı olmaktadır.

2.) İktisadi yapıdaki değişimin bir sonucu olan konjonktür dalgalanmalarının en iyi şekilde iktisadi yapıyı oluşturan temel değişkenlerden (tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, ücret haddi ve kâr haddi) hareketle açıklanabileceği düşünülmektedir.

3.) Konjonktürel dalgalanmaların açıklanması, kamu harcamaları, devletin iktisadi politikaları ve dış ticaret değişkenlerinin soyutlandığı bir modelde de mümkün olabilmektedir.

4.) Ücret maliyetleri, faiz oranları ve talepteki değişimlerle belirlenen "kâr oranı" ve bunun yönlendirdiği sabit sermaye yatırımları konjonktürel dalgalanmaların kaynağını oluşturan temel değişkenlerdir.

Bu yaklaşım çerçevesinde ele alınan konjonktürel dalgalanmaların tarihsel gelişimiyle ilgili olarak şu saptamalar yapılmaktadır:

- Uzun dalganın yükseliş evresinde (1950-1970) yer alan konjonktürel dalgalanmalarda daralma evresine geçişin temel nedeni, genişleme evresinde bölüşüm süreçlerine bağlı olarak ücretler ve tüketimdeki artışların, yatırım artışlarının gerisinde kalmasıdır.

- Uzun dalganın alçalış evresinde (1970-?) ise yukarıdaki açıklama geçerliliğini korurken, koşullar ve sonuçlar farklı özellikler taşımaktadır. Özellikle 60'lı yılların ikinci yarısından itibaren kâr hadlerinde ve yatırımların kârlılığında bir düşüş, faiz oranlarında ise bir yükseliş gözlenmektedir. Uzun dönemli bir bakışla, sermaye verimliliğine oranla ücret ve tüketim hadlerinin daha fazla artması, kâr hadleri ve yatırım kârlılığının düşmesine, buna bağlı olarak da yatırım döneminde bir yavaşlamaya yol açmaktadır. Sermaye verimliliğindeki uzun dönemli düşüşün sonucu olarak faiz oranları, yatırım kârlılığından yüksek olmakta ve bir konjonktürel dalga esnasında genişleme evresinden daralma evresine geçişte belirleyici bir rol oynamaktadır.

KAYNAKLAR

1. AKGÜR, T. : Türkiye ve Batı. 1789-1989, Verso yay., İstanbul 1990
2. ANDERSON, V. : Qualitative und Quantitative Konjunkturindikatoren, Sonderhefte zum "Allgemeinen Statistischen Archiv", Verlag Vandenhoeck and Ruprecht, Göttingen 1977
3. ASSENMACHER, W : Konjunkturtheorie, Oldenburg Verlag, 4.Aufl., München 1990
4. BLACKBURN, K.-RAVN, M. : Business Cycles in the United Kingdom : Facts and fictions, Economica, Vol : 59, 1993
5. BORATAV, K. : Cumhuriyet Kitap Eki, Sayı:6, İstanbul 1983
6. DAHL, D : Volkswirtschaftslehre, Gabler Verlag, 6.Aufl, 1988
7. GLASSTETTER, W.-HOGEMANN, G.-MARQUARDT, R.: Die wirtschaftliche Entwicklung in der Bundesrepublik Deutschland 1920-1989, Campus Verlag, 1991
8. GÜRTAN, K. : İstatistik ve Araştırma Metodları İstanbul Üniversitesi yay. İstanbul 1979
9. HANDWÖRTERBUCH DER WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, Bd.4, UTB-Reihe, 1977
10. HILLINGER, C.-REICH, U.-WEHNER, G. : Jahrbucher für Nationalökonomie und Statistik "Konjunkturschwankungen der Aggregate (s.217-224) der VGR in 10 OECD Ländern", Bd(Vol) 203/3, Stuttgart 1987
11. HUJER, R.-CREMER, R. : Empirische Wirtschaftsforschung, Verlag Vahlen, München 1978
12. KROMPHARDT, J. : Wachstum und Konjunktur, Vandenhoeck and Ruprecht Verlag, Göttingen 1977
13. MANDEL, E. : Kapitalist Gelişimin Uzun Dalgaları, Yazın yay., çev:D. Işık, 2.basım, İstanbul 1991
14. ROSIER,, B. : İktisadi Kriz Kuramları, İletişim yay., Çev: N.Yentürk, İstanbul 1991
15. SMEETS, H.D. : Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, "Stylized Facts" zum konjunkturverlauf in der BRD, Bd (vol) 210/5-6, Stuttgart 1992, (s.513-532)
16. STOBBE, A. : Volkswirtschaftslehre III.-Makroökonomik, Springer Verlag, 2.Auff., Berlin 1987
17. ŞIK, O. : Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, "Zur Problematik kurzfristiger Zyklen", Bd(vol) 201/1, Stuttgart 1986, (s.32-53)
18. ŞENESEN, G.G. : İktisat Dergisi, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Yapısına İlişkin En Son Veriler", Aralık 1984, (s.61-66)
19. TEICHMANN, V. : Grundriss der Konjunkturpolitik Verlag Vahlen, 4. Aufl. 1988
20. TÜSİAD : Türkiye Ekonomisi İçin TÜSİAD Öncü Göstergeler Endeksi, Haziran 1991, (Yay.no:TÜSİAD-T/91,6-143)
21. VAHLENS, Kompendium der Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik 4 Aufl., Verla Vahlen, München 1990

22. ZARNOWITZ, V. : Journal of Economic Literature, "Recent Work on Business Cycles in Historical Perspective: A Review of Theories and Evidence", Vol: XXII, June 1985
23. ZINN, K.G. : Konjunkturrehre für Praktiker, 4. Aufl., Verlag Neue Wirtschaft Briefe, Berlin 1977

EK A

BİR ÇEVİRİM İÇİNDEKİ DAVRANIŞ KALIPLARI İNCELENEN
 EKONOMİK DEĞİŞKENLERİN TANIMLARI
 (Blackburn-Rawn, 1993:357)

- İşçi başına haftalık çalışma saati = İmalat sanayisinde faaliyet gösteren işçinin ortalama haftalık çalışma süresi
- Toplam iş saati = İşçi başına haftalık çalışma saati x 14x istihdam edilen kişi sayısı
- Stoklar = İmalat sanayinde oluşan stokların sabit fiyatlarla değeri
- Reel ücretler = İmalat sanayi çalışanlarının nominal ücret oranı ÷ GSYİH zımni deflatörü
- Emek verimliliği = GSMH/Toplam iş saati
- Toplam Özel Tüketim = Dayanıksız tüketim malları ve hizmetlere yapılan tüketim harcamaları + dayanıklı tüketim mallarına yapılan tüketim harcamaları (sabit fiyatlarla)
- Toplam Yatırım = GSYİ Sabit sermaye yatırımları + stok yatırımları
- Net ihracat = İhracat-İthalat

EK B**BELLİ BAŞLI EKONOMİK GÖSTERGELERİN LİSTESİ**
(Özmucur, 1990 : 244)**1. ÖNCÜ GÖSTERGELER**

- İmalat sanayinde ortalama haftalık çalışma saati
- İmalat sanayinde işten çıkarma oranının tersi
- Tüketim malları sektöründe siparişler
- Yeni kurulan şirket endeksi
- 500 hisse senedi fiyatı endeksi
- Makina ve teçhizat için yapılan sözleşme ve siparişler
- Konut için alınan inşaat ruhsatları endeksi
- Elde bulunan ve sipariş edilen stoklardaki net değişme
- Hammadde fiyatlarındaki % değişme
- Likit aktiflerdeki % değişme
- Para arzı, M2 (1972 fiyatlarıyla)
- Anonim şirketlerin vergi sonrası kârları
- Tarım dışı işyerlerinde fiyat/birim işgücü maliyeti arasındaki oran

2. EŞ ZAMANLI GÖSTERGELER

- Kişisel gelir
- Gayrisafi Milli Hasıla
- Sanayi üretimi endeksi
- İmalat ve ticaret satışları
- Tarım dışı istihdam

3.) GERİDEN İZLEYEN GÖSTERGELER

- 15 ve daha fazla ay işsiz kalanların oranının tersi
- Makina ve teçhizat harcamaları
- Çalışan başına üretim, yüzde değişimin tersi

EK C

KONJONKTÜREL DALGALANMALARIN AÇIKLAMASINDA BELİRLEYİCİ
OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN DEĞİŞKENLER

(Şık, 1986 : 40)

- Yatırım haddi = Toplam yatırımlar/GSMH
- Özel tüketim haddi = Özel tüketim/GSMH
- Ücret haddi = Ücretlilerin geliri/GSMH
- Kâr haddi = Sermaye ve serbest meslek sahiplerinin gelirleri/GSMH
- Toplam tüketim haddi = Topam tüketim/GSMH
- Emek verimliliğinde büyüme = GSMH/Çalışan işgücü sayısı
(%)yüzde değişimi

ÖZGEÇMİŞ

Kurtar Tanyılmaz 1967 yılında İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini 1986 yılında Avusturya Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Mühendisliği bölümünde yükseköğrenim gördü. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim dalında yüksek lisans yapmakta ve halen Marmara Üniversitesi Almanca İşletme Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

